

2. fejezet. A végső állapotok.

123. §. Az örök kárhozat.

Diekamp III § 8–10; *Bartmann* II § 213; *Pesch* IX prop. 37–40; *Billot* qu. 3; *Zahn* Vorl. 4; *Scheeben* *Myster.* § 97. – *Thom* Suppl. 69 70 100–102; *Bonavent.* Brevil. 7, 6; *Pázmány* Ö. M. VII 552 kk. – *Passaglia* *De aeternitate poenarum deque igne interni commentarius* 1854; *F. Tournebize* *Opinions du jour sur les peines d’Outre-Tomb: Feu métaphorique. Universalisme. Conditionalisme. Mitigation.* 1899; *H. Bremond* *La conception catholique de l’enfer* 1907; *J. Sachs* *Die ewige Dauer der Höllenstrafen* 1900. *A. Konrad* *Das Weltbild der Bibel* 1917; *K. Holzhey* *Die Erde bei den Kirchenvätern (Festgabe für A. Knöpfler)* 1917; *A. Lehaut* *L’éternité des peines de l’enfer dans s. Augustin* 1912; *F. X. Kiefl* *Die Ewigkeit der Hölle* 1905; *J. Lehner* *Der Willenszustand des Sünders nach dem Tode* 1906; *I. de Vuippens* *Le Paradise terrestre au troisième ciel* 1925.

1. A kárhozat dogmatikai valósága.

Tétel. Akiket a különítélet halálos bűnben megátalkodva talál, örökké szenvedik a kárhozat kínjait. **Hittétel.** A gnóosztikusok, Arnobius, a szociniánusok és az újabb ortodox protestánsok egy része (Bothe, H. Weisze) azt tanították, hogy az istentelenek valaha megsemmisülnek. A racionalisták, különösen a transzcendens evolucionizmus modern hívei (teozofisták, spiritiszták, érzelmi teológusok) sokan úgy gondolják, hogy a kárhozatban is van helye megtérésnek; sőt hogy valaha minden elkárhozott Istenhez tér; persze többnyire csak azért, hogy új próbánál újból elpártoljon. Az origenistákat elítélte az 543-i konstantinápolyi zsinat,¹ a tételben kifejezett dogmát ünnepélyesen kimondotta a IV. lateráni, és kivált a II. lyoni zsinat²: «Akik tényleges halálos bűnben vagy pusztán eredeti bűnnel terheltlen múlnak ki, azoknak lelke nyomban a kárhozatra jut, ahol azonban büntetésük nem lesz egyforma». A vatikáni atyák előtt is feküdt egy javaslat, mely különösen a halál utáni megtérés lehetősége és a kárhozat kínjainak megszűnése ellen foglalt állást.³

Bizonyítás. Az ószövetség könyvei kezdetleges eszchatológiai álláspontjuk értelmében az alvilágot eleinte nem különítik el. Csak burkoltan juttatják kifejezésre azt az igazságot, hogy az istentelenek nem állhatnak helyt Istennel szemben. A prófétáknál biztosabb körvonalakban bontakozik ki a kárhozat tana: beszélnek az isteni harag örök tüzeréről⁴; kimondják, hogy az istentelenek örökre aléltak és tehetetlenek Istennel szemben.⁵ Sőt forma szerint is: «Azok közül, kik a föld porában alusznak, sokan fölébrednek; némelyek örök életre, mások pedig hogy örök gyalázatot lássanak».⁶ Nincs tehát alapja az új racionalista vallástörténeti iskola ama tételének, hogy «az ószövetség nem ismer örök kárhozatot; azt a későbbi zsidóság a parszizmusból vette át». Ennek ellene mond, hogy az örök kárhozat az újszövetségnek egyik sarkalatos tanítása. Már pedig az Üdvözítő nem vallástörténeti sugalmazásból vette a maga tanításait. Az Üdvözítő tanítása ugyanis a lehető legvilágosabb és leghatározottabb. «Távozzatok tőlem átkozottak az örök tűzre, mely az ördögnek készített és az ő angyalainak. Mert éheztem és nem adtatok ennem...»⁷ De már előbb is gyakran szólott az

¹ *Denz* 211.

² *Denz* 531; 693 714.

³ *Coll. Lacens.* VII 517 569.

⁴ *Jer* 4,4 17,27 21,12 23,19 *Ez* 21,3..

⁵ *Jer* 51,57 *Hab* 2,13 *Prov* 9,18 *Sap* 3,2.. 4,15 5,24.

⁶ *Dan* 12,3; cf. 2 *Mach* 7.

⁷ *Mt* 25,41–6.

olthatatlan örök tűzről, hol az istenteleneknek férgé meg nem hal és tűzük ki nem alszik¹; óva int azoktól, akik mind a testet mind a lelket gehennára vethetik²; szól bűnről, amelynek számára nincs bocsánat sem a jelen sem a másvilágon.³ Ugyanezt nyomatékozza példabeszédekben: a balga szűzek kiverekednek a menyegzős házon a külső sötétségben⁴; a haszontalan szolga is oda kerül a külső sötétségre, ahol sírás leszen és fogak csikorgatása⁵; beszél az aratásról, melyen a gazt tűzre vetik,⁶ és a meddő szőlőtőkéről, mely tűzre kerül.⁷ Ugyanígy tanítanak természetesen az *apostolok*. Szent Pál azt mondja: «Akik nem ismerik az Istent és nem engedelmeskednek a mi Urunk Jézus Krisztus evangéliumának, ezeket a kárhozatban örök büntetéssel sújtja az Úr színe».⁸ Szent Péter szerint az istentelenekre Sodoma és Gomorrha sorsa vár.⁹ «A gyáváknak pedig és hitetleneknek, az elátkozottaknak és gyilkosoknak, a paráznáknak és varázslóknak, a bálványozóknak és minden hazugnak osztályrésze a tüzes és kénkövel égő tóban leszen; ez a második halál».¹⁰

Nehézségek: 1. «Örök» a Szentírásban nem jelent mindig végnélküliséget, hanem egyszerűen igen hosszú időtartamot. De a) örökön örökké, ami gyakran a kárhozat jelzője, mindig annyi mint végnélküli.¹¹ b) Az Írás az örök tüzet olthatatlannak is mondja.¹² c) Már Szent Ágoston¹³ nagy nyomatékkal utal arra, hogy a Szentírás egy összefüggésben beszél örök életről és örök kárhozatról; tehát vagy mindkettő örök vagy egyik sem. Különben a modern protestáns dogmatizmusból kiszabadult ú. n. valláshistorikusok megállapítják: «a kárhozottak szabadulásáról vagy mindennek visszaállításáról az evangélium époly kevésbé tud, mint végleges, örök megsemmisüléséről».¹⁴ Ahol tehát az Írás a bűnösök haláláról, pusztulásáról, enyészeteről beszél, azt erkölcsi értelemben, a lelki halál értelmében, illetőleg fosztó értelemben, az örök élettel szemben kiélezetten mondja. 2. *Isten nem neheztel örökké*.¹⁵ Azonban ez a fönt mondottak és a mindenkori összefüggés értelmében csak a próbaidőre érthető. Így értelmezi már Szent Ágoston az «irgalmasokkal» szemben. 3. A Szentírás időnként *mindennek helyreállításáról*, teljes megújulásról beszél. De szövegösszefüggés és az újszövetség analógiája értelmében itt az Üdvözítő országának helyreállításáról van szó, új égről és új földről¹⁶; néha a test föltámadásáról,¹⁷ vagy a végleges megdicsőülés állapotáról,¹⁸ mely azonban egyáltalán nem zárja ki a második halált.

A *szentatyák* tanúsága egyöntetű, és ellenkező nézetekkel szemben igen határozott.¹⁹ A gnosztikusok ellenében, akik csak irgalmat olvasnak ki az újszövetségből, azt hangsúlyozzák, hogy akik megvetik Krisztus kegyelmét, annál inkább megérdemlik az örök büntetést.²⁰

¹ Mt 5,22 Mc 9,42–7.

² Mt 10,28.

³ Mt 12,32.

⁴ Mt 25,10–12.

⁵ Mt 25,21–39.

⁶ Jn 15,1–6.

⁷ Mt 13,30.40.

⁸ 2 Thes 1,7–9; cf. 2 Cor 5,10 Rom 2,5–9 6,4–23 Phil 3,19 Gal 6,8 Heb 10,27.

⁹ 1 Pet 4,18 2 Pet 2,4–8 3,9 Jud 6.

¹⁰ Ap 2,18; cf. 19,3.20 20,6–10 22,15.

¹¹ Cf. Ap 1,19 11,15 15,17 19,3 20,10 22,5 1 Tim 1,17 2 Tim 4,18 Gal 1,5.

¹² Mt 3,12 Mc 9,43 Lc 3,17.

¹³ *August. Civ. Dei* XXI 23.

¹⁴ *Religion in Geschichte und Gegenwart* (1. kiad.) V 1584.

¹⁵ Ps 109,2 Is 57,16.

¹⁶ Act 3,21.

¹⁷ 1 Cor 15,34.

¹⁸ Ap 21,5.

¹⁹ *Barnab.* 20 21; 2 *Clemens Rom.* 17 20; *Ignat.* Eph 5, 16; *Iustin.* Apol. I 21 28 II 9 Mart. Polyc. 9; *Iren.* IV 28, 2.

²⁰ *Iren.* V 27, 2; *Tertul.* Apol. 45; *Cypr.* ad Demetr. 25 *Herm.* simil. 9, 18, 2.

Egyedül *Origenesnek*¹ az a nézete, hogy a kárhozat örökkévalóságának tanítása a közönséges keresztények fölfogásához van mérve, és az ő számukra nagyon üdvös: hatásosan elrettenti a bűntől. Aki azonban már eljutott a keresztény fölvilágosodottság (a «gnózis») álláspontjára, mélyebb fölfogásra tehet szert. Minden büntetés célja tisztítás, orvoslás; s miután ezt elérte, sokszor beláthatatlan hosszú idők múlva, a kárhozat büntetése is véget ér. Ezeket az alap gondolatokat magukévá tették Atanáz, Didymus és különösen Nisszai sz. Gergely; ha nem is vonták le belőle oly nyersen a kárhozat örökkévalóságának tagadását mint Origenes. A többi görög atya és a latinok, kivált Szent Ágoston élesen állást foglalnak az «*irgalmasok*» (misericordes) ellen, kik t. i. azt tanítják, hogy idővel minden ember vagy legalább minden keresztény kiszabadul a kárhozatból.² Kiváltképpen határozott Nagy sz. Gergely, aki a kárhozat örökkévalóságát az ész fegyvereivel is védelmezi és részletesen iparkodik meghatározni a kárhozat kínjainak természetét. A régi egyház hitét egyébként eléggé kifejezi az ördögűzések gyakorlata is, mely föltételezi azt a meggyőződést, hogy vannak visszavonhatatlanul elkárhozott szellemek.

A *skolasztikusok* ezeken a nyomokon tovább haladnak és spekulatív módon iparkodnak belehatolni az örök bűnhődés pszichológiájába és teológiájába. Sok gondot okozott nekik *Trajánus császár esete*, akiről úgy tudják, hogy Nagy sz. Gergely könyörgésére kiszabadult a kárhozatból. Szent Tamás szerint³ ez csak úgy volt lehetséges, hogy Isten előrerendeléséből az ő számára a halál nem jelentette a próbaidő végét, és Nagy sz. Gergely közbenjárására történt föltámadása után volt módja kiérdemelni a mennyországot. Egyébként, úgymond, ilyen kivétel nem döntheti meg az általános törvényt. Ma kétségtelen, hogy a Damaskusi sz. Jánosnak tulajdonított írás (De iis qui fide dormierunt), mely ezt az esetet előadja, semmi hitelt nem érdemlő hamisítvány.

2. A kárhozat kínjai.

Szent Tamás mélyen járó fölfogása szerint *a kárhozat nem egyéb, mint a bűn legbensőbb mivoltának kibontakozása és végső gyümölcseinek megérlelése*. A bűnben ugyanis az ember a teremtmények kedvéért elfordult Istentől (I 559); amit ezzel maga akart, azt megkapja a kárhozatban, még pedig teljes kifejelettségben, leplezetlen mivoltában és végső következményeiben. Elfordult Istentől; tehát Isten nélkül, Isten-távolban kell élnie; és ez az elvetés kínja (poena damni). Isten helyett teremtményekben kereste életének célját és tartalmát; tehát a teremtmények, melyek csak mint teremtmények, vagyis az Istentől való függésben és a tőle megállapított és akart alávetésben és törvényes használatban lehetnek Isten áldása, a bűnös számára átok és kín lesznek; ez az érzés kínja (poena sensus). Formájára nézve az elvetés negatív, az érzés kínja pozitív. Mindkettőt jelzi az Üdvözítő ítélet-szava: Távozzatok (poena damni) az örök tűzre (p. sensus).

1. Az **elvetés** a kárhozottak első és alapvető szenvedése. «Távozzatok», ezt a szót kell először hallaniok. «Nem ismerlek titeket, honnét valók vagytok; félre tőlem mindnyájan, ti gonosztevők».⁴ Ennek értelmében a kárhozottak *ki vannak zárva Isten színelátásából*; és mivel a jelen üdvrendben csak természetfölötti végcél van, ki vannak rekesztve Istennek bárminő bírásából.

Ez pedig büntetés, sőt *az összes lehetséges kínok és büntetések között a legnagyobb*. Mert a) a szellemi teremtménynek legmélyén gyökerező létigénye Istenben élni; az egyetlen léttartalom, mely végleg ki tudja elégíteni: a föltétlen igazság, melyen megnyugszik örökké

¹ *Origen*. Princip. II 10, 4; Cels. IV 12; V 14 stb.

² *August*. Civ. Dei XXI 17 23 24; *Gregor*. M. Dial. IV 29 32 44, Moral. VIII 14 17; IX 65 XV 17 26 XXXIX 10.

³ *Thom* Suppl. 74, 5 ad 4.

⁴ Lc 13,27; 14,24 Mt 25,12.30 1 Cor 6,9 Ap 22,15.

kutató elméje, a tiszta és teljes jó, melyet boldog célhozjutással átölel lelke. Ha ettől elesett, elesett létének és tevékenységének természetszerű léttartalmától, s nem ér nyugvóponthoz legmélyebb igyekezete. Az örök homályban tapogatózó vak, a révet soha nem érő bolygó hollandi, a tétova, semmi küszöbön nyugalmat nem találó örök zsidó, Ahasvérus, a soha ki nem elégtel sívár vágy, a törtető, de semmit el nem érő akarat, a folyton fürkésző, de semmit meg nem oldó elme gyötrődése, a teljes értelmi és szívbeli üresség: mind csak rendkívül halvány színek az elvetés kínjainak ábrázolására. b) Akik személyes bűnökért kárhoztak el, azok számára az istenlátástól való elesés nem egyszerűen egy jótól való lemaradás, szerencsétlenség, mint a merőben eredeti bűnben megholtakra nézve (I 570), hanem egyben Istentől való elrugaszkodás, állandó istengyűlölet, mert a bűnben való megrögződés. Tehát, amit a lélek természet szerint minden pórúsával és minden rostjával áhít mint létének alapját és tevékenységének egyedül kielégítő tartalmát, azt egyben a legteljesebb gyűlölettel és ádáz dühösséggel eltaszítja magától, mint sok szerencsétlen idegbeteg végzetes perverzítással az ételt, orvost, ápolót.

Ha a földön Isten látásának vagy akárcsak természeti bírásának hiánya a legtöbb istentelen emberre nézve nem jelent állandó nagy kínt és bűnhődést, nem szabad felejtetni, hogy állapotunk próbajellegének megfelelően a jelen világ vegyest tartalmaz jót és rosszat; itt még minden teremtmény Istenhez hívogat és nyújt valamit öbelőle, s ezért a földi vándornak pszichikailag lehetetlen teljesen Isten nélkül élni, még akkor is, ha szívében megtagadta; olyanformán mint a radikális anarchista is még él azokból a társadalmi javakból, melyeket elvben már rég megtagadott. Hozzájárul, hogy a teremtett dolgok mint Isten bölcsességét, jóságát és szeretetét hirdető és hordozó kozmosz a zarándokság állapotában még képesek az embert elszórakoztatni és fogva tartani. A másvilágon azonban a próba véget ért, a jó és rossz, az istenes és istenellenes tényezők, erők és irányok szétválasztása teljes, a látszatok mámorából kijózanodott bűnös lélek úgy látja, amint van – nem az Istent, hanem az istennélküliség sivárságát, teljes vigasztalanságában és reménytelenségében, mint a modern istentagadás híres hajótöröttje képen kifejezi: Die Raaben Schrein, und fliegen schwirren Flugs zur Stadt. Bald wird es schnein. Weh dem, der keine Heimat hat! (Nietzsche). Ez az elvetés bűne, a pszichologia nyelvére lefordítva: a lélek örök hazátlansága.

2. **Az érzésszerű kín létezését** az Írás szintén nyilván tanítja: Az Üdvözítő tanítása szerint ott jajgatás, sírás és fogak csikorgatása lesz; a kárhoztak a külső sötétségre vettetnek, hol férgük meg nem hal és tüzüket el nem alszik. Ahhoz nem fér kétség, hogy a Szentírás a kárhozat tüzeiben összpontosítja és szemlélteti mindazokat a büntetéseket, melyek érzés, kínzás jellegűek.

S itt a teológiának sokat vitatott kérdése, *miképp kell érteni a pokol tüzeit?* A szentatyák állásfoglalása etekintetben nem mindig határozott és nem egyöntetű. Mindamellet *Origenes* metaforás magyarázata¹ (a tűz főként a lelkiismeret furdalása) Nyssenust² leszámítva, nem talál visszhangra. Különösen Szent Jeromos³ élesen visszautasítja, jóllehet egyszer mellesleg odaveti, hogy a tűz és a féreg kínzását sokan a lelkiismeret furdalására értik.⁴ Ugyanígy beszél Szent Ágoston⁵ tüzről, jóllehet hozzáteszi, hogy kinyilatkoztatás híján ama tűz természetéről semmit sem tud mondani. Sokkal határozottabb *Nagy sz. Gergely*⁶: a kárhozat tüze anyagi tűz, jóllehet más tulajdonságai vannak mint a földi tűznek: éget, de nem éget el, nem melegít és nem világít. A nagy görög atyák illusztrálás végett utalnak a láz és a

¹ *Origen. Princip. II 10, 4–8.*

² *Nyssen. in Lc VII 204 ss.*

³ *Hieron. in Eph 5, 6; Epist. 124, 2, 7.*

⁴ *In Is 66, 24.*

⁵ *August. Civ. Dei XX 16; XXI 9, 2.*

⁶ *Gregor. M. Dial. IV 29.*

szenvedély tüze.¹ A *skolasztikusok* egy értelemmel anyagi tűzről beszélnek és hivatkoznak Szent Gergelyre, akinek e tárgyban külön kinyilatkoztatást tulajdonítanak. Egy részük szerint Szent Ágoston a tüzet szellemi, átvitt értelemben vette, mert «még nem kapott kinyilatkoztatást», mint kapott később Nagy sz. Gergely. A férget mind átvitt értelemben magyarázzák.² Bizonyos, hogy mikor Ambrosius Catharinus (Pesch szerint «figyelemre méltó okokkal»³) a pokol tüzeit átvitt értelemben magyarázta, ez a tanítása nem részesült egyházi megbélyegzésben; sem a 19. században Möhler és Klee hasonló állásfoglalása.

Mindazáltal *biztos, hogy a kárhozat tüze nemcsak átvitt, metaforás értelemben vett tűz* (pl. a lelkiismeret furdalásának, a szegyennek és belső elégedetlenségnek tüze), *hanem valóságos értelemben vett tűz, fizikai ágens*, «aliquid novicum» (Thom).⁴ A *Szentírás* sokszoros egyértelmű nyomatékozáásával mindenesetre valóságos tüzre gondol, mint azt a mai racionalista vallástörténeti iskola is elismeri; a *szentatyáknak*, skolasztikusoknak és a trentói zsinat utáni hittudósoknak csaknem teljes egyhangúsága annak a jele, hogy a teológiai megállapításnál szóba jöhető mozzanatok itt mind a mi állításunk mellett szólnak. Megerősíti egy *észbeli megfontolás* is. A kegyelmi üdvrendnek egyik alaptörvénye, hogy az anyagi természet nem idegen az embertől és Isten szándékaitól: az anyagi természet a kegyelemtől átítatott első ember számára paradicsom volt, a bukott Ádám-ivadék számára tövist és bojtortjánt terem, a megváltott embernek próba, érdemszerzés, engesztelés és egyben kegyelem eszköze; a megdicsőülésben az új ég és új föld tükrözi a föltámadottak ragyogó szépségét. Illő és logikus tehát, hogy ez az anyagi természet a megdicsőülés fonákjaként az örök büntetésnek is eszköze legyen; annyival inkább, mert akiknek szól, azok nem absztrakt szellemek, hanem térhez és időhöz kötött lények, java részük testi-lelki lény. A bukott angyalokra nézve rendjén van, hogy ha kevélységükben Isten nélkül akartak berendezkedni a teremtett világban, a legalacsonyabb rangú teremtmény által, az anyag által bűnhődjenek. Ilyen körülmények között a kárhozat metaforás tüzeéről beszélni sokak szerint dogmatikai vakmerőség; így Billot, aki hivatkozik Petavius, Vasquez, Estius hasonló álláspontjára. De ha ez a megbélyegzés esetleg túlkemény is (így ítélnék Bartmann, Diekamp, Pohle, Zahn, Pesch stb.), a metaforás tűz elmélete minden valószínűség híján van, és ma alig adható elő teljes bátorsággal.⁵

Az az anyagi ágens, melyet a kinyilatkoztatás a kárhozat tüzeinek mond, *nem azonos a tapasztalatilag ismert tűzzel*. Ezt tartja ma a hittudósok többsége és méltán:

a) Az a tűz elsősorban az ördögnek és az ő angyalainak készült; már pedig azok szellemek, kikre a földi tűz közvetlenül csodák nélkül nem hathat. b) Már az atyák, köztük a skolasztikusok előtt döntő tekintélyű Nagy sz. Gergely, hangsúlyozzák, hogy a kárhozat tüzeinek más tulajdonságai vannak, mint a földi tűznek. c) A teológiai megfontolás utal arra, hogy az örök kárhozat büntetései a jelen üdvrendben természetfölöttiek, minthogy csak így állnak arányban azzal a magatartással, mely rájuk szolgált; tehát természetfölötti jelleggel kell rendelkezniök a másvilági büntető tényezőknek is, épúgy mint természetfölöttiek a jutalmazó mozzanatok. d) A földi tűz nem elem, még pedig a szellemhez legközelebb álló elem, mint azt Aristoteles nyomán a skolasztikusok gondolták, hanem vegyi folyamat: elpusztítja az anyagokat, melyekből táplálkozik; tehát a véglegesülés állapotában, hol az enyészetnek immár nincs szava, ez a tűz a csodáknak állandó sorozata nélkül nem állandósulhat. A

¹ Chrysost. Ep. ad Theod. 1, 10; Damascen. Orth. fid. IV 27.

² Thom Suppl. 100, 3; Compend. 179.

³ Pesch IX2 321.

⁴ Thom Gent IV 90.

⁵ Ez a megállapítás támaszkodik a fönti dogmatikai megfontolásokra, nem pedig a Resp. s. Poenitentiarie apr. 30 a. 1890-ra, melyre gyakran történik ebben a kérdésben hivatkozás. Jog nélkül: Azt a feleletet egy mantuai plébános gyóntatási kérdésére a Poenitentia adta, melynek nem hivatása dogmatikai döntéseket hozni; nem is került bele a Denzingerbe (így H. Lange SJ Scholastik 1931 p. 89 kk.).

kinyilatkoztatás azonban tűznek mondja, mert a tűz bármely más földi hatónál alkalmasabb kínok létrehozására és ábrázolására; másrészt pedig belső rokonság van a tűz-okozta kínok és a kárhozat érzésbeli kínjai közt.

Nagy kérdés ezek után, *a kárhozat tüze mint anyagi való miképp hathat tiszta szellemekre*, minők a bukott angyalok és a kárhozott emberek a föltámadás előtt? Nagy sz. Gergely szerint a tűznek pusztá szemlélete szomorítja és kínozza a kárhozottakat.¹ Egy másik régi fölfogás szerint a kárhozottaknak mintegy rögeszméje, hogy a tűz égeti őket, holott azt nem teheti. Szent Tamás szerint² a tűz akadékot vet a lelkeknek: leköti őket egy sívár, kietlen helyhez, mint most testünk a lelkünket; továbbá akadályozza őket, hogy gondolatuk és akaratuk azzal foglalkozzék, amihez kedvük van, és rájuk erőszakol olyan gondolatokat és vágyakat, melyektől irtóznak. Suarez szerint a tűz természetellenes utálatos tulajdonságot, állandó jelleget hoz létre, mely a mennyei világosságnak, a lumen gloriae-nek ellentétje. Legújabban néhányan (Gutberlet, F. Schmid) kísérletet tettek kimutatni, hogy a pokol tüze fizikai hatékonysággal olyan kínokat kelt a lélekben, minők az égés fájdalmai a testi lényben. Látnivaló, hogy ezeknek a kísérleteknek egy része a tűz hatását a tartalmi mivoltától teszi függővé: nem maga a tűz, nem fizikai érintése váltja ki a kínokat, hanem a gondolata és intenciós hatása általában. Mások, különösen az utolsó helyen említettek a tűz hatását teljesen függetlennek gondolják tartalmi mivoltától és intenciós hatásaitól. Szent Tamás összeköti a két gondolatot, és alighanem helyes úton jár. Hisz a kárhozat tüze elsősorban az ördögnek és az ő angyalainak készült; ámde szellemi lényeket az anyag magától csak intenciós ráhatás révén kínozhat, vagyis azáltal, hogy elméjüknek és akaratuknak tárgyakat, tartalmat nyújt. Minthogy azonban ez a tűz testi lényeknek (a kárhozott embereknek) is van szánva, fizikai-kémiai ingerhatással is kell rendelkeznie.

A kárhozat szenvedésének két főmozzanata közül az elvetésnek van elsődleges és alapvető jelentősége. Isten nélkül élni és örökre szent haragját érezni, s ezért cél, tartalom, támasz, remény nélkül örökre hányódni, oly súlyos dolog (Isten boldog színelátásának szomorú ellenképe), hogy a kárhozat szenvedéseinek lényege semmit sem veszítene, ha ki is aludnék a pokol tüze.³ Mindazáltal az érzésbeli kín szervesen kiegészíti az elvetés kínját. Aki a teremtményeket (akár sajátmagát akár a világot) Istennek elébe helyezte, annak meg kell tapasztalnia az Istenük vesztett teremtmények belső ürességét, kínzó tartalmatlanságát és összevisszaságát. Az a világ, mely az Istentől megállapított rendben kozmoszként sugározza az ő bölcsességét és jóságát, s békességet, örömet, szent lelkesedést áraszt bele a lélekbe, ott a végleges állapotban, ahol megtörtént a jónak és rossznak teljes szétválasztása, az Istentől elrugaszkodott eszes teremtmények számára csak az ő szent haragjának lesz hordozója és hirdetője. Ugyanaz a szent isteni buzgóság, mely az üdvözülteknek lángoló szeretet tüze, a kárhozottak számára a megtorlás, lobogó szent fölháborodás, méltatlankodás tüze. Maga Isten, az istenellenes elemeket emészto szent tűz⁴ végelemzésben a kárhozat tüzeének is szítója (Scheeben) és legrejtettebb mivolta; ugyanaz a tűzoszlop a pusztában a zsidóknak biztató fény, az egyiptomiaknak vészjósló láng volt. Ez a szent tűz emészti a bűnösöket, kik az Isten igazságos haragjának körébe jutottak; sorsuk a lét gyökerétől való elszakadottság, az összevisszaság és lázadás; s ezt sugározza nekik minden, nemcsak az anyagvilág, hanem a kárhozottak társasága is, mely a lázadás jegyében született, a kölcsönös meg nem értés, elszigetelődés és ácsánkodás jegyében is él. S az összes kínokat átjárja az a világos látás, hogy mindez önokozta kin; a lelkiismeretnek ez a férgé meg nem hal, és csak az állapotával

¹ Gregor. M. Dial. IV 29.

² Thom Suppl. 70, 3.

³ August. Enchir. 112.

⁴ Ex 4,23–4.

szemben teljesen tehetetlen dühnek fogcsikorgatásában tud magának utat törni. Ez a kárhozat teodikéje, Istent igazoló jelentősége: A teremtmény Isten ellenében teljesen tehetetlen.

Megjegyzések. 1. *A kárhozat kínjai nem ugyanazok mindenki számára.* «Keményebb fenyítés vár a hatalmasra.» «Te Kafarnaum! Sodoma földének tűrhetőbb dolga lesz az ítélet napján mint neked.» «Kik megemésztek az özvegyek házait és színleg nagyokat imádkoznak (az írástudók), ezek súlyosabb ítélet alá esnek». ¹ Ezt kívánja az igazságosság is. Az örök kárhozat az Istennel való lázadó szembehelyezkedés. Ennek számos foka van, kezdve azokon, akiknek nincs személyes részük benne, hogy elestek végső céljuktól, végig azoknak hosszú és változatos skáláján, kik a szellem-oszlató nagy harcokban nem teljes elszántsággal és hűséggel álltak Isten és az ő Krisztusa mellé, föl egészen amaz elvetemültekig, kik «fölemelt kézzel» szegültek Istennek ellene. Ép ezért a büntetések fokozatát illetőleg nem elég Szent Gergellyel azt mondani, hogy az csak az érzébeli kínok különbözőségében nyilvánul majd meg. ² Sőt közvetlenül fölkinálkozik az a gondolat, hogy minél magasabb tehetségekkel volt megáldva a bűnös lélek, melynek az Istenség választott edényévé kellett volna lennie, és helyette a pártütés tanyája lett, annál fájdalmasabbnak és mélyebbnek kell éreznie azt a kízó rettenetes ürességet, melyet az Isten-távol hagy benne.

Természetes, hogy *a büntetések mértéke már a különítéletben meg van állapítva*, újabb vétkek már nincsenek, melyek azt megváltoztathatnák; a halállal lejárt az érdemszerzésnek és a gonosz érdemek halmozásának ideje egyaránt. ³ Csak az utolsóítélet hoz változást, mellékes mozzanatokban; minthogy akkor minden lélek ismét tulajdon testébe öltözik, csak ettől az időtől kezdve válik az összes neki szánt büntetések befogadására képes alannyá.

2. *A kárhozottak szenvedései nem enyhülnek:* ugyanannak az egyénnek bűnhődése az örökkévalóságon keresztül nem változik. Szent Ágoston ⁴ nem merte ugyan tagadni, hogy az élők közbenjárása némileg enyhítheti a kárhozottak büntetéseit; azonban Szent Tamás ⁵ óvatosan azt mondja: Nincs kizárva, hogy a kárhozottak tudomást szereznek az értük történt közbenjárásokról (legalább olykor), s ez azt az enyhületet szerzi meg nekik, hogy legalább akad még, aki törődik velük. Azonban a kárhozottak Istennek külön engedélye nélkül semmit sem vehetnek tudomásul, ami itt a földön történik; és teljességgel bizonytalan, sőt valószínűtlen, hogy Isten ilyen engedélyt ad. Ugyanezt kell mondani arra a régi hiedelemre, hogy bizonyos időkben csökkennek vagy épen szünetelnek a kárhozat kínjai: húsvét hajnalán, ⁶ szombaton vagy vasárnap, amikor a szent nyugalomból és szentmisékről valami áldás kiterjed rájuk is. Ezek jámborság sugallta tiszteletreméltó föltevések, melyeknek azonban a hit forrásaiban nincs alapjuk. ⁷ A kinyilatkoztatás legkisebb kétséget sem hágy, hogy aki egyszer átlépte az istenellenesség és Isten-harag birodalmának határát, annak kívül kell hagynia minden reményt. ⁸

3. *A kárhozat katolikus tana az ész világánál.*

Az örök kárhozat dogmája ma szálla sok sanda tekintetű ember szemében, és botránykő gyöngé lelkek számára. Nemcsak materialistákról van itten szó, akár elméletiekről, akik nem akarnak tudni sírontúli létről, akár gyakorlatiakról, akik az érzékek mámorában szeretnék elhíttetni magukkal, hogy «nincs mennyország, sem pokol». Hanem vallásilag komolyan

¹ Sap 6,7; Mt 11,24; Lc 20,47; cf. 12,47 Ap 18,6.

² Gregor. M. Dial. IV 47.

³ Thom in Lomb. II 7, 1, 2 ad 5.

⁴ August. Enchir. 112; Civ. Dei XXI 24, 3.

⁵ Thom Suppl. 71, 5.

⁶ Prudent. Hymn. V 125 ss.; cf. Chrysost. in Phil hom. 2, 3.

⁷ Thom Suppl. 71, 5.

⁸ Dante Inferno III 9.

érdekelt emberek is sokan megvesztegető szempontokra való hivatkozással szállnak szembe a kárhozat tanával, mint *amely ellentétben áll a keresztény isteneszmével*, nevezetesen Isten szeretetével, irgalmával, sőt igazságával. A hívők körében is akárhányan nem eszükkel, de szívükkel tagadják: lehetetlen, hogy a kegyes Isten gyarló emberek örök kínzásában lelje kedvét.

Mindezeket a gondolatokat a korunkban még mindig oly hatalmas szubjektivizmus sugallja; sokan, akik igézete alatt állnak, ostoba vaksággal vagy vakmerőséggel túlteszik magukat az igazság tárgyi tanuságain, és azt hirdetik igaznak, ami nekik valami oknál fogva kellemes. Az igazság előtt alku nélkül meghajolni kész hívő lélek számára ugyanis a kérdés el van intézve azzal a ténnyel, hogy *alig van még egy tétel, melyet az Üdvözítő oly világosan tanít*; a testben megjelent örök Bölcseséggel szemben nincs helye válogatásnak: ezt elfogadom, mert rokonszenves, azt nem, mert nincs ínyemre. Nem egyszer dicséretes felebaráti szeretet, irgalmas jó szív az, ami az örök kárhozat dogmája ellen ágaskodik. Ennek a lágyszívű emberszeretetnek azonban tudnia kellene, hogy ha Isten egyszer a bűnösök számára akarja a kárhozatot, az embernek is kell akarni, mert biztos, hogy emberszeretet dolgában a szeretet Istene nem fog teremtményhez járnai iskolába. Persze a másik oldalról az oktalan buzgóságnak is eszébe kell vennie, hogy Isten senkinek sem adott üres utalványlapokat, melyekkel embertársait átutalhatja a kárhozatba. Ahhoz nem fér kétség, hogy a megátalkodottak, az Isten ellenségei ott vannak; de *kik azok, nem tudni*. Az ördög és az ő angyalai mindenesetre köztük vannak, sokan Judásról is biztosra veszik.¹ Egyébként az örök kárhozat igazsága azért van félreérthetetlen határozottsággal kinyilatkoztatva, hogy magunk üdvös félelemmel szüntelen szem előtt tartjuk, és nem azért, hogy másokat gondolatban vagy vágyban odaautaljunk.

Most pedig lássuk, vajjon az örök kárhozat katolikus dogmája csakugyan ellenkezik-e az Isten eszméjével. Amit a kárhozat titkából a kinyilatkoztatás nyújt, elég az üdvös félelemre, de nem elég teljes betekintésre. Az örök kárhozat igazságát nem lehet a magára álló elméből levezetni, amint: nem lehet az örök boldogságot; mindkettő természetfölötti valóság. De a hit nyomdokait alázattal járó elme meg tudja mutatni, hogy a kárhozat *a kinyilatkoztatás fölséges isteneszméjével* nemcsak *nincs ellentétben*, hanem egyenest következik belőle. Nem mintha a kárhozat közvetlenül Isten műve volna. Isten föltétlen szentségénél fogva nem akarja, nem akarhatja a bűnt; és *csak azért akarhatja, kell akarnia másodlagosan* a kárhozatot. Az ugyanis nem egyéb, mint a bűnnek, az Istentől való lázadó elpártolásnak logikus megérése. Az kárhozik el, aki megátalkodott a halálos bűnben, aki örökre lázadó párttű Istennel szemben.² Már most

1. *Isten szuverén fölsége* követeli, hogy a teremtményekkel szemben való minden vonatkozásban övé legyen a végső szó, az ő törvényei és szempontjai föltétlenül érvényesüljenek. De ha Isten végre is kénytelen volna a mennyei hajlékokba befogadni a bűnöst, vagy irgalomból vagy mert unja folytonos huzakodását, akkor a bűnös diadalmaskodnék Isten fölött; meg nem törten, büszkén lépné át annak a mennyországnak a küszöbét, melyért nem fáradott, és ülne le annak a királynak fejedelmi asztalához, akivel szemben csak megvetés és lázadás élt és él a lelkében.

2. Az Isten *bölcsesége* megköveteli, hogy szent igazsága immanens kibontakozásban diadalmaskodjék. Isten nem hatalmi szóval, nem erőszakkal intézi a világ sorát és érvényesíti a maga örök igazát, hanem «a lágy esti szellő fuvalmában.» Hogy mi a bűn, mennyire tehetetlen Isten nélkül és istenellenességben a teremtmény, mennyire üres az Istent kivető lélek, és mennyire hívságos és gyötrelmes az Istennek elébe helyezett és tőle elszabadított természet, annak a bűn csiráinak teljes kiérlelésével kell nyilvánvalóvá lenni, a vétkezők

¹ Tekintettel Jn 17,12 Mt 26,24 Act 1,25-re.

² *August.* Epist. 102, 27.

számára és az egész mindenség előtt; ámde ez a kárhozat; semmi más. Ez a cél teljesen megghiúsulna, ha Isten a bűnösöket megsemmisítené. Az istenellenes lázadásnak nem az az elintézése, hogy a bűnös a semmibe menekül, és egyszersmindenkorra kisiklik az igazságszolgáltatás és az Isten előtti meghódolás elől. Ezen a módon nem is tűnnék ki Isten fölsége és bölcsesége; zsarnok emberek teszik meg, hogy kivégeztetik a fölségsértőket; Istenhez az illik, hogy térdre kényszerítse őket, vagy alázatos hódolat vagy remegő félelem alakjában.

3. Isten *szentsége* megköveteli, hogy a jó és rossz, az istenszeretés és az istenellenes lázadás, az odaadás és hűtlenség lényeges különbsége megföljebbezheterlen és eltörölhetetlen kifejezésre jusson. Ha már most a kárhozat nem volna örök, akkor jó és rossz végre is egy célhoz jutnának. S minthogy minden dolog a végén csattan, a közbenső úton sem lehetne az az átlós ellentét a kettő között, melyet a meg nem vesztegetett lelkiismeret talál és vall. Isten szentsége és az ember erkölcsi egyéniségének méltósága megkívánja, hogy egyszer végleges döntés történjék az ő rendeltetését és végső célját illetőleg; ezzel azonban elvben adva van a nemleges elhatározás lehetősége, és ezzel az örök kárhozat.

Tehát a kinyilatkoztatásnak mérhetetlenül gyöngéd és fölséges isteneszméje, a Szentháromság titkában kifejeződő abszolút hatalom, bölcsesség és szeretet alkotta a poklot, amint biztos teológiai érzéssel és zsenialitással megállapítja Dante híres pokol-fölrata (Inf. III): *Fecemi la divina Potestate, La somma Sapienza e'l primo Amore*. És nem lep meg, ha a gazdagabb életű pogány vallások és bölcselők is rásejtettek az örök kárhozat logikájára.

Nehézségek. 1. *Isten igazságosságával ellenkezik*, hogy az örökkévalóságon keresztül büntessen egy pillanatnyi bűnért vagy akár egy hosszú bűnös életért, mely végre is csak arasznyi lét. – *Megoldás.* a) Bűn és büntetés között tartam tekintetében nem kell egyenlőségnek fönnállnia, a földi igazságszolgáltatás eszménye szerint sem, még kevésbé az élet igazságszolgáltatása szerint: egy elszalasztott kedvező pillanatért könnyen egész életre koppan az ember szeme; aki egy szerencsétlen percben eldobta magától az életet, örökre elvesztette a visszatérés lehetőségét; pillanat műve lehet az a fertőzés, mely egy hosszú életre elnyomorít. b) A bűn mint istensértés bizonyos értelemben végtelen, amennyiben t. i. a végtelen Fölségnek megsértése; s mivel a megfelelő büntetés nem lehet intenzíve végtelen (a befogadó alany végessége miatt), extenzív fokban kell végtelennek lennie, vagyis öröknek.¹ c) Isten igazsága azt követeli, hogy mindenkinek megadja a magáét. Ámde a kárhozottak mint megátalkodott bűnösök örökre kívánják az istennélküliséget és az Istentől elvonatkoztatott teremtményeket; tehát ha ezt örökre megkapják, nem esik sérelem az igazságon: *volenti non fit iniuria*. Az igazság azt kívánja, hogy érdem és sors kiegyenlítést nyerjen. Ez nem történik meg a földön, a földi lét próba-jellege miatt; tehát ott kell történnie, hol egyedül a föltétlen örök szempontok irányadók.

2. *Isten irgalmas.* Nem méltányos, hogy az irgalmas Isten egy örökkévalóságon keresztül oly súlyosan büntessen gyarló embereket; nem is illik Isten szentségéhez, szeretetéhez, hogy örök kínzásban lelje kedvét. – *Megoldás.* a) Isten irgalma mindenesetre határtalan, és ennek teljes értékű megföljebbezheterlen tanuságát adja a megtestesülés, megváltás és kegyelem rendjének alkotása által. Sőt a hittudósok általános nézete szerint ezt nem tagadja meg a kárhozatra nézve sem, jóllehet ott az igazságé a végső szó: a megérdemelt mértéken alul büntet, miként a mennyországban a megérdemelt mértéken fölülj jutalmaz. b) Isten irgalma nem egyoldalú; kiterjeszkedik nemcsak a bűnösökre, hanem az igazakra is. Amint már most a legnagyobb kegyetlenség volna békés polgárokkal szemben a kormányzó hatalomnak az az irgalma, mely rájuk szabadítaná a legnagyobb gonosztévőket, épúgy irgalmatlanság volna egyformán kezelni a bűnösöket és hiveket. c) Isten irgalma nem más, mint igazsága, és ez

¹ Thom III 92, 5; 87, 3; Suppl. 82, 1.

megint nem más, mint szentsége (I 384/5). Minden ténye a teremtményekkel szemben irgalom és igazság egyszerre. Ez készíti arra, hogy eléjük adja szent akaratát, mely számukra az egyetlen lehetséges életföltétel. Ha a szabad akaratú teremtmények azonosítják magukat vele, megélnék; ha ellenkeznek, a második halálba mennek, melynek neve kárhozat; ugyanaz a szent isteni törvény irgalom és igazság egyszerre. Istennek nem telik kedve a kínokban. Azokat nem δ csinálja, hanem a bűnös; neki csak a megvesztegethetetlen szentségben telik kedve.¹

3. *Isten bölcsesége azt kívánja, hogy észszerűen büntessen.* A büntetés célja a javítás; a kárhozatban pedig a javulás ki van zárva; tehát céltalan az örök büntetés. – *Megoldás.* Hogy a büntetés egyetlen célja a javítás, napjainkban sokat hangoztatott divatos fölfogás; azonban nem fűdi a valóságot (I 383). Ebből az elméletből többek közt az is következne, hogy a megátalkodottakat a földi igazságszolgáltatásnak sem szabad büntetni; pedig éppen ezek sorából kerülnek ki a legnagyobb bűnösök, akikre nézve az emberi igazságérzet lehangosabban követeli a büntetést. A büntetés végső célja és értelme az erkölcsi rend szentsége és sérthetlensége: a bűnös számára készíteni azt a sorsot, amelyet megérdemel. Csak így van biztosítva Isten fölsége és a jónak föltétlen uralma a mindenségben. Persze ez gyönyörűbben érvényesül, ha a bűnös bensőleg is meghajol, vagyis bánattal és megtéréssel meghódol az isteni fölségnek. De szabadságánál fogva van lehetősége ezt meg nem tenni; s ebben az esetben a büntetésnek másodlagos, javító célja önála nem valósul.

A kárhozat *teodikéjének ez a sarkallója*: A kárhozat csak az ördögnek és az ő csatlósainak készült, azoknak, akik megátalkodnak az istenellenes lázadásban. *Senki sem kerül a kárhozatra pusztán azért, mert szerencsétlen volt* idő előtt vagy a keresztyénségen kívül születni, istentelen környezetben fölnőni, korán vagy pap nélkül meghalni. A különítmélet teljességgel összeegyezteti a gondviselés objektív útjait és az Ítélet alá kerülő halandónak erkölcsi beszámíthatóságát. S csak az lesz kárhozat fia, aki a döntés idejének végéig megmaradt az istenellenesség szándékában és állapotában.

De *miképp lehetséges*, hogy a természettől fogva változékonny teremtmény változatlanságba esik, *hogy az annyira hajladoszó emberi akarat megmerevedik, megrögződik a gonoszban?* Nagy sz. Gergely azt mondja: A kárhozottak, ha a földön élnének, örökké vétkeznének.² Miképp lehetséges ez olyan teremtményeknél, melyek természettől fogva az igazságra és jóságra állnak nyitva? Ez a kérdés *a kárhozat pszichológiájába* utal, és valószínűleg ebben csúcsosodik ki a kárhozat titka, a *mysterium iniquitatis*, melyre kielégítő feleletet ez idő szerint hiába keres a hívő elme. A kinyilatkoztatás csak a tényről biztosít; a mód titok, mely végelemzésben elvész a szabad akarat titokzatosságában. *Szent Tamás* így iparkodik közelébe férközni: *a) A bukott angyalok azért rögződnek meg, mert amit a tiszta szellem az értelmével megfog, azt változatlanul fogja meg.* Ilyenné válik az ember is a végleges állapotban. Ott már nincs útban a cél felé, hanem a cél szférájába jutott; s ezért a végső cél dolgában az akarata épügy nem változhatik, mint a földön az általános jó akarásában.³ *b) A másvilágon a megtérés azért is lehetetlen, mert a jelen üdvrendben kegyelem nélkül nincs megtérés.* De a kegyelmet Isten már nem adja meg azoknak, akik a próba idején elvetették.⁴ Szent Tamás tehát elutasítja azt a fölfogást, mintha a megátalkodás oka az egyetemes isteni közreműködés megvonása volna; ez ugyanis Istent tenné meg a bűn illetve a megátalkodás szerzőjévé. Attól a hiedelemtől is távol van az ő okoskodása, hogy a halállal mechanikusan következik be a megrögződés. Persze az ő megoldása sem lebbenti föl teljesen a fátyolt. Végre is alighanem azt kell mondani, hogy a másvilági megátalkodás Istennek pozitív rendelkezése; spekulatív

¹ Cf. *Thom* III 87, 3 ad 3.

² *Gregor. M. Moral.* XXXIV 9; *Dial.* IV 44.

³ *Thom* *Gent.* IV 95; I 64, 2.

⁴ *Thom* III 85, 2 ad 3; *Verit.* 24, 10.

megokolását azokban a gondolatokban kell keresni, melyekkel a próbaidőnek vége-szakadását igazoltuk (651. lap). Suarez szerint¹ a kárhozottakban megmarad a fizikai képesség a megtérésre, de erkölcsi lehetetlenséggé válik számukra: oly keservesen nyögnek büntetésük súlya alatt, hogy nem tudnak újra szeretni; oly súllyal nehezedik rájuk Istennek büntető keze, hogy képtelenek azt áldó kéznek elgondolni és megragadni; természetük szerint tudnák még szeretni Istent, de mert úgylis elérhetetlen számukra, már nem akarják szeretni.

4. A kárhozat helye.

Természettudományos képzettségükre és modern gondolkodásukra kevély, *frivol* emberek előtt a kárhozatról és általában a másvilágról szóló kinyilatkoztatott tanítás akárhányszor azért is gúny és megvetés tárgya, mert olyan földrajzi és csillagászati beállításban került eléjük, mely a mai természetszemlélet előtt nem áll helyt; sőt nem egy racionalista vallásbölcselelő arra bátorodott, hogy ezek miatt a kozmológiai mozzanatok miatt az egész eszchatológiát elvesse. Ismeretes Straußnak az a kijelentése, hogy a modern kozmológiai világképben nincs hely Isten számára; E. Häckel *frivol* gúnyolódással szól a régi keresztények háromemeletes világáról (fönt az ég, lent a pokol, középen a föld), melyből kettőt bedöntött a modern természettudomány. Tehát megokolt dolog általánosságban fölvetni a másvilág elhelyezkedésének (helyrajzának, topografiájának) kérdését.

Mindenekelőtt különbséget kell tennünk másvilági tartományok (*receptacula*) és azok elhelyezése között.

1. *A másvilági tartományok.* A Genézis első szavai csak eget és földet említenek mint Isten alkotásait. Utóbb megjelen az ószövetségi történeti könyvekben *a)* a seól (שׂוּל), a verbo שׂאל követel, telhetetlen; helyesebben: üreges; Sept. ἄδης: α-ιδ, vagyis hol nem lehet látni; Vulg. infernus). Ez a holtak egyetemes gyűjtőhelye; jók és istentelenek egyaránt odakerülnek. *b)* Ettől különvált idővel a *gehenna* (גֵּהֶנְנִים Hinnom Völgye, Jeruzsálemtől délnyugatra, a Moloch-tisztelet miatt útálatos hely, amiért Józiás király tisztátalanná tette²). Jeremiás odahelyezi a lázadó Izrael büntetését³; hovatovább általában Isten ellenségeinek büntető helye.⁴ *c)* A *menny* (שָׁמַיִם, מְדִינָה ὕψος, ὑψηλά, οὐρανός; altum, excelsum, caelum, κοῖλον: üreg). Ez a név jelenti mindenekelőtt a levegőet, mely a felhők és madarak helye; fölötte van a csillagos ég, melyet a régiek általában úgy képzeltek, amint ma is a csillagászatban járatlan ember, mint szilárd félgömböt, mely ráborul a földre. Fölötte trónol az Isten, aki azonban emellett mindenütt ott van, és akit az egek be nem tudnak fogadni.⁵ Ugyanott vannak az angyalok. Talán erre gondol Szent Pál, mikor a harmadik égről szól.⁶ *d)* A *paradicsom*, eredetileg csak az őszülők tartózkodóhelye; az Üdvözítő ajkán csak az ószövetségi üdvözültek helye lehet,⁷ ugyanaz, melyet másutt ugyanő Ábrahám keblének mond,⁸ melyet a szentírási kor után az atyák tornácának (*limbus Patrum*) is neveznek. Minthogy ez a tartomány az ószövetségi üdvözültek mennybejutása után megszűnik, a későbbi keresztény nyelvhasználatban a mennyországot jelenti.⁹ *e)* A tisztuló lelkek helye a *tisztítóhely*, purgatórium. *f)* Különösen a középkor eleje óta sokszor szerepel a *kisdedek tornáca* (*limbus puerorum*) mint a kerstség nélkül meghalt kisdedek tartózkodási helye. Minthogy a limbus

¹ Suarez De angelis 8, 11.

² 4 Reg 23,10.

³ Jer 7,31 19,6.

⁴ Is 66,24.

⁵ 3 Reg 8,27.

⁶ 2 Cor 12,2.

⁷ Lc 23,43.

⁸ Lc 16,22.

⁹ August. Quaest. ev. II 38; Thom Suppl. 69, 4 ad 2; 2 Cor 12,4 Ap 2,7.

általában valaminek szélét jelenti, a limbus puerorum és patrum-ot az elnevezésük úgy jellegzi, mint az alvilág szélén terjeszkedő helyeket, mint «pokol tornácát».

2. A másvilági tartományok *elhelyezkedésére* nézve kétségtelen, hogy a seólt a *zsidók* a temetkező helyekkel hozták összefüggésbe, és általában úgy fogták föl, mint a sírok országát¹; lent van, oda le kell szállni²; a lábunk alatt van,³ s egyáltalán a legmélyebb hely.⁴ A gehenna, egyébként (mint láttuk) eredetileg földrajzi fogalom, amennyiben az Istentől elpártoltak büntető helye, szintén lent van. Az ég mint mennyország fönt van a csillagok fölött. A többi helyet az ószövetség egyáltalán nem lokalizálja, és az újszövetség beéri azzal, hogy fönről és lentről beszél.⁵ Az *atyák* a ptolemeusi világrendszer álláspontján álltak, és ennek megfelelően képzeletben a világ mozdulatlan közepébe helyezték a földet, a poklot jobbra a belsejébe, vagy amennyiben a földet korongnak gondolták, alája. A földet körülveszi a levegő, afölött van a hét bolygó hét ege, majd az állócsillagok ege, fölötte a primum mobile és legfölül a tűz-ég, a caelum empyreum vagy igneum.⁶ A limbust a pokol szélére helyezték, a tisztítóhelyet szintén a pokol mellé; sokszor közös a tűzük. Dante ismert másvilági képe ugyanez, csak a tisztulás hegyét teszi a pokol tölcserével ellenkező oldalra.

3. Mit lehet és mit kell vallani *a másvilág topografiájáról?*

Vannak másvilági helyek; vagyis a végállapotok nemcsak állapotok, hanem helyek is. Ezt ugyan az Egyház soha nem mondotta ki ünnepélyesen; de a hittudósok egyetemes nézete és biztos.

Bizonyítás. a) A föltámadás után az üdvözültek test szerint is jelen lesznek a másvilágon; ámde a testek szükségkép valami helyen vannak. Az Úr Krisztus és Szűz Mária már most test szerint is a mennyországban vannak; tehát az már most is okvetlenül hely. A kárhozatot nem annak tartani, nincs okunk, ha egyszer a föltámadás után biztosan annak kell lennie. *b)* Az angyalok és a testüktől megvált lelkek szellemek ugyan; de a Szentírásnak erősen nyomatékozott tanítása értelmében szervesen belekapcsolódnak a tér és idő világába; tehát a végállapotban sem lehetnek egészen függetlenek a tértől és helytől. Persze jelenlétük módja a szellem természetének megfelelő; és ez előttünk nem egészen nyilvánvaló.⁷ *c)* Ha egyszer új eget és új földet készít Isten a végállapot számára, nyilván ott is érvényt akar szerezni a teremtés mostan érvényes alaptörvényének: az anyagvilág, mellyel velejár a kiterjedettség, tehát tér és hely, a szellemnek is hordozója és gyakorló tere.

A másvilági helyek azonban nem lokalizálhatók; vagyis még általánosságban (nemhogy a részletekben!) sem lehet megjelölni azokat a helyeket, vagy épenséggel azokat a határokat, melyek között az üdvözültek vagy kárhozottak vagy tisztulók tartózkodnak. Ezt a meg-megisméltendő ellenkező kísérletekkel szemben a mai hittudósoknak csaknem egyöntetű nézete értelmében biztosnak kell mondanunk.

Az *ószövetség*, mikor látszat szerint lokalizál, nem feledkezik meg arról, hogy egyrészt a lehető legplasztikusabban függetlenítse különösen az Istent a helyektől (30. § 3). Másrészt nem mulasztja el nyomatékozni: a kinyilatkoztatás azt akarja, hogy a másvilágot inkább állapotnak gondoljuk, mint lokalizált helynek.⁸ Ezt még határozottabban emeli ki az újszövetség: a mennyország béke és öröm Istenben; a kárhozat az Isten közösségéből való kizártság. Tehát az ószövetségnek lokalizáló beszédmódja olyan elbírálás alá esik, mint általában csillagászati és egyéb természettudományos kijelentései, amint Szent Ágoston épen

¹ Is 14,11 Ez 32,22.

² Gen 37,35.

³ Num 16,30.

⁴ Job 11,8 26,5 Is 7,11.

⁵ Phil 2,10 Col 3,1.2.

⁶ Cf. *Lomb.* II 2, 6.

⁷ *Thom* in *Lomb.* IV 45, 1, 1 sol. 1 ad 1.

⁸ *Sap* 3,1–4 4,19.

a jelen kérdéssel kapcsolatban mondja: «Nem olvassuk az evangéliumban, hogy az Üdvözítő azt mondta volna: elküldöm nektek a Szentlelket, hogy kitanítson benneteket a Nap és a Hold járásáról. Keresztényekké akart tenni, és nem matematikusokká (csillagászokká)». ¹ Marad tehát az *újszövetségnek* a «fönt» és «lent» által kifejezett helymegjelölése. De nincs kétség benne, hogy ezzel is nem a helyet illetőleg az irányt akarja kifejezni, amerre a mennyországot és a poklot keresnünk kell, hanem hódol annak az általános lélektani törvényszerűségnek, melynek erejénél fogva ma is beszélünk magasröptű szellemről, emelkedett gondolkodásról, alantas észjárásról, mély alázatról, bánatról, magas és mély hangokról stb. ²

A *szentatyák* kijelentései az ő természettudományos értelmezésük általános törvényei alá esnek. A földrajzi és csillagászati kérdésekben ők is koruk gyermekei, tehát egyező tanításuk sem jelent kötelező normát a hívő gondolkodás számára. ³ Egyébként ők is hangsúlyozzák, hogy a másvilág elhelyezésére nézve nincs kinyilatkoztatásunk sz. Ágoston szerint ⁴ a boldogok helye voltaképpen az Isten; a kárhozátról meg senki sem tudja megmondani, hogy merre van. Szent Tamás nem hiszi, hogy «ember tudhassa, hol van a pokol»; és elvet minden kísérletet, mely az ismert világképben el akarja helyezni a másvilágot. Aranyszájú Szent János megszívlelni való gyakorlati kifejezést ad a Szentírás elméleti álláspontjának: «Ne azon járjon az eszed, hol a pokol; hanem arra legyen gondod, hogy oda ne kerülj». ⁵

Ezért *céltalan is minden találgatás*. Afelől azonban meg lehetünk nyugodva, hogy amióta Kopernikus és Galilei mérhetetlenbe tágították a világegyetem távlatait, azóta nem nehezebb, hanem ellenkezőleg, könnyebb elgondolni, hogy abban a szédítő arányú világegyetemben Isten talált megfelelő helyet a másvilági állapotok számára is. Nem minden valószínűség nélkül gondolnak itt többen arra az új égre és új földre, melyet a kinyilatkoztatás a világ végén kilátásba helyez.

124. §. A tisztítóhely.

Diekamp III § 11; *Bartmann* II § 214; *Pesch* IX prop. 35–6; *Billot* qu. 4 th. 5 6; *Zahn* Vorl. 5. – *Thom* Suppl. 72–5; *Bonavent.* 7, 3; *Suarez* De purgatorio in III 84 s. disp. 45–7; *Pázmány* Kalauz XIV (Ö. M. IV 595 kk.). – *Bellarminus* De purgatorio (De controversiis fidei); *L. Allatus* De utriusque ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua in dogmate de purgatorio consensione 1655; *V. Loch* Das Dogma der griechischen Kirche vom Purgatorium 1852; *Fr. Schmid* Das Fegfeuer nach katholischer Lehre 1904; *Die Seelenläuterung im Jenseits* 1907; *B. Bartmann* Das Fegfeuer ²1931; *F. C. Schoupe* II domma del purgatorio ²1932; *E. Freystadt* Altchristliche Totengedächtnistage 1929; *Th. Gerster* Purgatorium secundum doctrinam s. Bonaventurae 1932; *G. Hofmann* Concilium Florentinum I (Erstes Gutachten der Lateiner über das Fegfeuer) 1929; II (Zweites Gutachten) 1930.

1. A tisztítóhely valósága.

Tétel. Van tisztítóhely. Hittétel.

Magyarázat. A *tisztítóhely* (βασανιστήριον καθαριστήριον) átmeneti állapot és hely, ahol azoknak lelkei, kiket a különítélet kegyelemben talál ugyan, de Isten színelátására nem elég tiszták, a végítéletig tisztulnak. A II. lyoni és nyomában a *firenzei* zsinat a görögökkel való egyesülés okmányában ünnepélyesen tanítja: «Akik igaz töredelemmel Isten szeretetében haltak meg, mielőtt a töredelem méltó gyümölcseivel eleget tettek volna az elkövetésekért és mulasztásokért, azoknak lelke a halál után a tisztítóhely (purgatórium) büntetései által

¹ *August.* Act. c. Felice Man. 1, 10 (M 42, 525).

² Cf. Jn 3,13 Col 3,1.2.2.

³ *Schanz* Die naturwissenschaftliche Exegese der Väter. Tübinger Theologische Quartalschrift 77, 636 kk.

⁴ *August.* in Ps 30, 3, 8; *Civ. Dei* XX 16; *Retract.* II 24, 2; *Thom* Opusc. 10 (al. 11) 25; cf. I 66, 3; *Cat.* in 2 Cor 13.

⁵ *Chrysost.* in Rom hom. 31, 5.

tisztul».¹ A tisztítóhelyet a régi kereszténységben voltaképpen senki sem tagadta. Aërius a 4. században csak a holtakért történő közbenjárás hatékonyságát vonta kétségbe; úgyszintén később a valdiak. Más eretnekek rendszerében nem igen maradt hely tisztulás számára; így a manicheusoknál, gnosztikusoknál és katarusoknál, kik csak megváltottakat és kárhozottakat ismertek el. A 16. századi *újítók* közül csak Zwingli és Kálvin volt kifejezetten a purgatórium ellen, Luther és Melanchthon eleinte tétováztak.² A *görögök* a skizma óta az alexandriai nagy atyák sarkalatos tanításával ellentétben makacsul tagadták a tisztulás lehetőségét, de nem a büntető szenvedéseket, és a holtakért való közbenjárást. A 13. század óta némelyek közülük tagadóra vették a tisztítóhely létezését. A görögök állásfoglalása mögött az a gondolat lappang, hogy voltaképpen csak a végítéletkor dől el véglegesen a lélek sorsa; szenvedéseik és az értük való imádkozás kegyes ítéletet készítenek elő számukra.

Bizonyítás. Az *ószövetség* általános eszchatologiai álláspontjához képest eléggé kifejezésre juttatja a tisztulás gondolatát is. A próféták témája: Izrael mint az Isten gondolatainak hivatott képviselője, és a pogányok mint ellenfelei de hivatott előmozdítói ítélet alá kerülnek, és a történeti folyamat során a Gondviselés büntető kezének vezetése alatt tisztulnak.³ Amily mértékben előtérbelép az egyének eszchatológiája, oly mértékben nyilvánul meg a másvilági átmeneti állapot gondolata is. Makkabeus Judás «tizenkétezer ezüst drachmát küldött Jeruzsálembe, hogy áldozatot mutassanak be a megholtak bűneiért (akik vitézül harcoltak és el is estek az igaz ügyért, de ruhájuk alatt bálványokat találtak); mert helyesen és jámborul gondolkodott a föltámadásról. Ha nem remélte volna ugyanis, hogy az elesettek föltámadnak, fölösleges és hiábavaló dolognak látszott volna imádkozni a halottakért. Tekintetbe vette továbbá azt is, hogy azokra, akik jámborul húnytak el, igen nagy jutalom vár».⁴ Ide vonatkoznak természetesen mindazok a helyek, hol a holtakért való közbenjárásról van szó.⁵

Az újszövetségben az *Üdvözítő* beszél Szentlélek elleni bűnökről, melyek számára nincs bocsánat sem a jelen sem a jövő életben⁶; ebből Szent Ágoston helyesen következteti,⁷ hogy van bűn, mely bocsánatot nyerhet a másik életben is, s ennek helye nem lehet sem a kárhozat sem a mennyország. Ugyanezt lehet következtetni az *Üdvözítőnek* ebből a szavából is: «Bizony, mondom neked, ki nem jössz onnét (az adósok börtönéből), míg le nem fizeted az utolsó fillért».⁸ Világos Szent Pál⁹; «Más alapot senki sem vethet azon kívül, mely vettetett, mely a Krisztus Jézus. Ha pedig valaki ez alapra épít aranyat, ezüstöt, drágaköveket, fát, szénát, pozdorját, kinek-kinek munkája nyilvánvaló lesz: ugyanis az Úr napja megmutatja, mivel az tűzben fog megnyilvánulni; és a tűz majd megpróbálja, hogy kinek-kinek milyen a munkája. Akinek munkája, melyet arra épített, megmarad, jutalmát veszi. Akinek munkája megég, kárt vall; ő maga ugyan üdvözülni, de úgy mint tűz által». Jóllehet itt az ítélet napjáról van szó, bizonyos, hogy ez az ítélet nem egy nap, hanem Isten minden ítéletének foglalata: az egyének és a közösségek, az alanyi jószándékok és a tárgyi teljesítmények megítélése; ezzel az ítélettel együtt jár, hogy sokaknak mintegy tűz által meg kell tisztulniok.¹⁰ De ezt mondja a tisztítóhely dogmája.

¹ Denz 464 693.

² Cf. Luther elítélt tételét Denz 777; Trid. Denz 983 998.

³ Os 13,14 Jon 2 (típus); Is 17–24 42,24–43,7.25 Ez 16 36,23.. Zach 3 9,9–12 Mal 3,2–3.

⁴ 2 Mach 12,43–6. Dan 12,10.

⁵ Tob 1,20–22 2,3–9 4,18.

⁶ Mt 12,32.

⁷ August. Civ. Dei XXI 24, 2.

⁸ Mt 5,26; cf. Lc 12,47–8.

⁹ 1 Cor 3,11–5.

¹⁰ Cf. Mc 9,49; 1 Pet 2.

A keresztény *hagyomány* voltaképp elég tanúságot tesz, mikor kezdettől fogva állhatatosan *imádkozik a megholtakért*. Hisz mélyes meggyőződés volt, hogy méltánytalanságot követ el a vértanúval szemben, ki imádkozik érte. Hogy pedig valaki a kárhozottakért imádkozott volna, az előzők (123. §) után ki van zárva; tehát csak olyanokért imádkozhattak, akik még nem voltak Isten színe előtt, de oda készültek; akikre még ráfért a közbenjárás. A gyakorlati hitvallásnak ebből a magjából nőtt ki a tisztítóhely formális tana; közben azonban meg kellett küzdenie nem egy idegen elemmel.¹

Az első kifejezett tanu az Acta Pauli szerzője (160 k.): *Thecla* imádkozik az elhúnyt Falconilla-ért, hogy az igazak helyére kerüljön.² A holtakért való közbenjárás szükségességéről és az értük bemutatott szentmise hatékonyságáról különösen határozottan szól *Tertullianus*.³ Perpetua és Felicitas passziója (valószínűleg Tertullian a szerzője) egy bájos látomást tartalmaz: *Perpetua* látja a hétéves korában kereszteletlenül rákbetegségben meghalt öccsét, Dinokratest sötét helyen, eltorzult arccal, nagy szomjúságban. «Ez nagy bánatot okozott nekem. Fölbredtem, és tisztában voltam vele, hogy szenved. De reményt kelt bennem, hogy enyhületet szerezhetek neki. Éjjel és nappal imádkoztam érte, és könnyek között állhatatosan esedeztem Istenhez, hogy kegyeskedjék engem meghallgatni. Egyik nap, mikor szenvedtünk a kemény kalodában, más látomásom támadt: Ugyanaz a hely, ahonnan Dinokratest láttam előlépni, most nagyon világos volt; öcsém pedig tiszta és jó ruhában volt; arcán a rák helyén már csak forradást lehetett látni. A vizesedény (mely az előző látomásban sokkal magasabban volt mint a fiúcska termete) most oly alacsonyan volt, hogy könnyen elérhette, és a szélén egy telt ivócsésze állott. Mikor Dinokrates szomját oltotta belőle, eltávozott gyermekek módjára játszani. Én fölbredtem, és fölismertem, hogy büntetésétől megszabadult». Egészen világosan szól *Ciprián*⁴: «Más dolog veniát állani, más bemenni a dicsőségbe. Más dolog a bűnökért hosszú kínok során javulni és huzamos tűz által tisztulni; ismét más az összes büntetéseket szenvedés (vértanuság) által elvetni». Alexandriai Kelemen szerint⁵ az igaz gnószhoz hozzátartozik irgalmasnak lenni azok iránt a holtak iránt, akik még lakolnak bűneikért. *Origenes* szerint⁶ minden lélek a halál után átmegy a tűzön; a gonoszok elmerülnek benne, az igazak üdvözülnek.

Már ez a vázlatos áttekintés is kellő mértékre szállítja le a racionalista dogmahistorikusoknak azt a nézetét, *mintha a tisztulás tana Origenes útján szüremkezett volna be az Egyházba*. Azt azonban nem lehet tagadni, hogy Origenes ezt a tanítást apokatasztata elemekkel vegyíti, épúgy mint nagy tanítványa, Nisszai sz. Gergely.⁷ A nagy görög atyák⁸ egyébként egyetértenek a latinokkal abban a hitben, hogy imádkozni kell a holtakért, akik szenvedésekben tisztulnak. A latinok tanítása bő és világos. *Ambrus*, akinek eszchatológiája méltán dicséret tárgya az avatottak közt, kifejezetten tanítja, hogy a tökéletlenek, akik nem kárhozhatnak el, a különítélet után a tisztulás helyére jutnak, ahol szenvedésekkel kell tisztulniok; a visszamaradt élők pedig imádságokkal, szentmisékkal, alamizsnákkal és halotti szeretetlakomákkal segíthetnek rajtuk.⁹ *Ambrus*, *Jeromos* és *Ambrosiaster* azon a nézeten vannak, hogy a hívők ilyen tisztulások után végre is mind

¹ *Bellarmin*. 1, 11.

² Acta Pauli 28.

³ *Tertul.* Cor. mil. 3; Monog. 10; Anima 58; Resur. 42.

⁴ *Cypr.* Epist. 55, 20; cf. 59, 18; Mortal. 26.

⁵ *Clemens Al.* Strom. VII 12, 78.

⁶ *Origen.* Princip. II 10, 4–6; 11, 3; in Num hom. 26; in Mt hom. 30; Cels. IV 13.

⁷ *Nyssen.* Cat. 8; Anima et resurr.

⁸ *Basil.* in Is 9, 19; *Chrysost.* in Phil hom. 3, 4; in 1 Cor hom. 41, 4; *Cyrl.* Hier. Catech. 5, 9; *Epiphan.* Haer. 75 (Aërius ellen); *Cyrl.* Al. külön művet irt «Azok ellen, akik vakmerően azt állítják, hogy nem kell misézni a hitben elhúnytakért» M 76, 1423.

⁹ *Ambr.* De bono mortis 45–8.

üdvözülnek. *Szent Ágoston* sokat és határozottan szól¹; tanítványa, arles-i Caesarius² szabatosan megmondja, kikre vár a tisztítóhely; *Nagy sz. Gergely*³ a tisztulásnak «tüzet» hangsúlyozza. Azóta a latinoknál egyöntetű a tisztítóhely tana; a görögök lassan elkanyarodtak a közös ősi hagyománytól.

Teológiai megfontolás. A tisztítóhely is a természetfölötti világrendnek egyik mozzanata. Létezését és szerepét a kinyilatkoztatás igazolja. Mindazáltal a hitigazságok szerint igazodó elme is azt találja, hogy a mennyországba semmi szennyes be nem mehet. Isten színelátására nem bocsátható, akinek lelke egészen meg nem tisztult és szent szeretetben ki nem tárgult arra, hogy Teremtőjét közvetlenül, minden teremtményi fátyol és közvetítés nélkül élettartalomként magába vegye. A kárhozat viszont csak azok részére igazságos, akik a halálos bűnben megátalkodtak, vagyis Isten ellenségeiként haltak meg. Már most *az istenes embereknek is nagy része a halálakor nem annyira elvetemült* ugyan, hogy a kárhozatra legyen érett; sőt Istennel megbékülten lépte át az öröklét küszöbét; *de korántsem annyira tiszta*, hogy nyomban bemehessen Istennek leplezetlen dicsőségébe. A legtöbbnek van még leróni valója, akár büntetés-tartozás, akár tökéletlenségek, akár nem a mennyországba való hajlamok alakjában; a jámborabb emberek is e földön aránylag sok lelkiert fordítanak hívságos vagy épen önző célok szolgálatára; náluk is többnyire akad elég szükkeblűség és farizeus önelégültség; Istentől, az ő országáról, annak föladatairól és igazi jellegéről sokszor kicsinyesen gondolkodnak, emberekkel szemben nem a tiszta szeretet és egészen lelkiismeretes igazságosság vezeti őket stb. Következésképp a végleges istenbírás elnyerése előtt olyan körülmények közé kell jutniok, melyek megfelelnek tökéletlen valláserkölcsei életüknek, és ott teljesen meg kell tisztulniok és érlelődniök, a háromszor szent Isten bírása számára. Ez a következtetés elutasíthatatlan. Nem tudják magukat kivonni alóla a komolyabb protestánsok sem, akik közül egyre többen kezdenek kacérkodni a teozofisták kalandos lélekvándorlási és tisztulási elméleteivel. Nyilván ennek a logikának kell betudni, hogy a fejlettebb pogány vallási érzék is sejtett és követelt másvilági tisztulási állapotot; Platónnál,⁴ az egyiptomiaknál, babiloniaiaknál, perzsáknál találni ilyen gondolatokat.

E következtetés elöl csak akkor lehetne kitérni, *ha a halállal az emberről gépiesen lehámlanék minden tökéletlenség.* Ez azonban csak az ember természetének dualista fölfogása mellett gondolható el; vagyis ha a test a léleknek börtöne, és ez a bebörtönzés minden bűn és tökéletlenség forrása, akkor a halál csakugyan teljes szabadulás. Vagy pedig a téves protestáns megigazultság-tan álláspontjára kell helyezkedni: Isten egy hatalmi szóval szentnek, tökéletesnek, tisztultnak jelenthet ki valakit, aki valójában, lelkületben és magatartásban távol áll ettől.

Egy pietista (vagy sztoikus indítékokból táplálkozó) rigorista iránynak a protestantizmuson belül azért van nehéz szíve a tisztítóhely tanítása ellen, mert *állítólag erkölcsi lazaságnak nyit ajtót*: ha még a másvilágon is lehet jóvátenni a jelen élet hibáit, elesik a jelen életben való teljes erkölcsi erő kifejtés leghatásosabb indítéka; nyitva van a halogatások útja. – *Felelet.* a) A tisztítóhely dogmája semmiben sem érinti és nem gyöngíti az örök kárhozat komor igazságát. b) A tisztítóhely büntetései maguk is hatalmas indítékot tudnak szolgáltatni az erkölcsi buzgóság és töredelem fokozására. Minthogy továbbá a tisztítóhely hite lehetővé teszi és sürgeti a holtakért való közbenjárást, a felebaráti szeretetnek tapasztalatilag is kimutathatóan rendkívül hatékony indítékot nyújt. Végezetül plasztikusan a lélek elé állítja Isten érinthetetlen szentségét, és ezzel nagymértékben hozzájárul a keresztény

¹ *August.* Confess. IX 11–13; Enchir. 69 109–10; Civ. Dei XXI 13, 16; 26, 2; XXVI 2; XXVII 5; Gen. Manich. II 20; Sermo 172, 2, 2.

² *Caesar. Arel.* Sermo 104, 1.

³ *Gregor. M.* Moral. IX 34; Dial. IV 39.

⁴ *Platon* Phaedon 113 d; Gorgias 524 s.

lelkiismeret finomításához. *c)* A szélső rigorizmus egyrészt a hatás kedvéért eltér az igazságtól, mely egyedül szabadít meg és éltet; másrészt nem alkalmas a valláserkölcsei élet föllendítésére: félelmet, helyesebben ijedtséget tud kelteni, de hitelt már nehezebben talál. A történet bőven igazolja, hogy a hazugság és eretnokség szellemének ugyanazon az egy tövén fakad a rigorizmus és a laxizmus.

2. A tisztulás jellege.

1. *A tisztulás tárgya. a)* A tisztítóhely rendeltetése mindenekelőtt azoknak a *büntetéseknek lerovása*, melyeknek adóssága a földi életben elkövetett és megbocsátott bűnök után fönmaradt. Ilyenek a legtöbb embernél maradnak (556. lap); és a kinyilatkoztatás forrásai, kivált az egyházi előterjesztések elsősorban ezeket említik, mikor szó esik a tisztulás tárgyáról. Ez a lerovás a tisztítóhelyen nem történhetik önként vállalt elégtévő cselekményekkel; az érdemszerzésnek ugyanis vége; egyedül lehetséges útja az isteni igazságtól kirótt szenvedések elviselése (*satispassio, non satisfactio*). *b)* Azok a bűnök, melyek a halálkor még hozzátapadnak a lélekhez, melyek azonban irgalmat találtak a különítéletben.

Ezek a *bocsánatos bűnök*, melyeknek biztos mértékével azonban mi emberek nem rendelkezünk. A bűn bocsánatos voltát tudvalevőleg alanyi tényezők határozzák meg: a szándékosság, erkölcsi felelősség kisebb foka, melynek biztos megítélésére konkrét esetben csak Isten hivatott. Szerepelnek aztán tárgyi mozzanatok: a helytelen tett súlyossága. Erre nézve sok esetben megegyezés uralkodik a hittudósok között és az Egyház gyakorlatában. Érdekes azonban, hogy éppen itt nem egyezik mindig még a nagy szentatyák fölfogása sem. Arles-i Caesarius szerint pl. olyan bűnök mint az esküszegés, átkozódás, gyűlölet, harag, irigység, torkosság, álmatagság, piszkos gondolatok, szemek kívánsága nem zárnak ki a tisztítóhelytől. Többek szerint végre is az összes hívők tisztulás után üdvözülnek. Hogy a tisztítóhely bűnöktől való szabadulást is ad, kétségtelen abból, hogy az Üdvözítő beszél olyan bűnökről, melyek számára van bocsánat a másvilágon. Ami a másvilági *bűnbocsánat módját* illeti, föltétele mindenestre a bánat, mely nélkül lehetetlen a bocsánat; a tényleges bocsánatnyerésnek a tisztulás e helyén a bánaton kívül szenvedés az ára.¹ Tagadhatatlan, hogy Isten a bűnöket nyomban a halál után is megbocsáthatja; azonban ingyenes Halensisnek az a föltevése, hogy Isten azt mindig meg is teszi, amennyiben minden üdvözülő haldoklónak erre a célra külön kegyelmet ad: *gratia finalis*.

c) A lélek *megtisztul a vétkes hajlamoktól*; vagyis az erkölcsi tökéletességnek oly fokára emelkedik, mely képesíti őt arra, hogy teremtményi közvetítés nélkül közvetlenül Istenből és Istenben éljen. Újabban több hittudós kétségbe vonta, hogy a bűnök és a bűnös hajlamok is tárgyai a másvilági tisztulásnak. Azonban a teologusok többsége joggal ellenük foglal állást. Állításunkat jelzi már a tisztítóhely, purgatórium elnevezés is; a merő büntetés-adósság elengedését nem lehet tulajdonképeni értelemben tisztulásnak nevezni, mint azt a firenzei zsinat oly nyomatékosan kiemeli. Azután a tisztítóhely létezését bizonyító legtöbb szentírási² és hagyományi kijelentés nem is első helyen említi a büntetések lerovását, hanem az erkölcsi tisztulást állítja homloktérbe; ugyanezt nyomatékozza az Egyháznak sok imádsága.³

Végezetül pedig az a megfontolás, mely teologiailag igazolja a tisztítóhely létezését, elsősorban arra a tényre támaszkodik, hogy igen sok keresztény nem szolgált rá a kárhozatra, de a mennyország számára is éretlen: A legtöbb igen jámbor ember is, mondja Newman, súlyos zavarban volna, ha hirtelen a mennyországban találná magát. Ezek számára

¹ Thom Mal. 7, 11; in Lomb. IV 21, 1, 1, 2.

² Pl. Mt 12,33 1 Cor 3,15.

³ Or. div. pro defunct. n. 7 8 10; benedict. coemet. etc.

elkerülhetetlen a valláserkölcileg érlelő, nagykorúsító, *a tökéletlen lelket az isteni élet befogadásának színvonaláig fokozó átmenet*. A halál maga ezt nem teszi meg. Hisz ezer esetben látjuk, hogy a komoly állásfoglalás és elszántság (amilyen lesz minden üdvözülő lélek számára a halál küszöbének átlépése), a végleges elkötelezés egy irányban még nem adja meg a lelki érettséget és képesültséget a megfelelő élet alakítására is (pl. a jószándékkal megkeresztelkedett zsidónak is rendesen soká nem lesz még «keresztény» a temperamentuma, lelkiülete, érzéke). Ha a tisztítóhely csak a büntetés-adósságok lerovására szorítkozik, nincs mit hatékonyan ellene szegezni a transzcendens evolucionizmus megvesztegető alaptételének (684. lap), és nem tudjuk a kinyilatkoztatott igazság erejével leküzdeni ezt a csábító tévedést, mely az igazságnak mégis csak egy szemernyi magvát rejti. A szakadár görögök ezt a mozzanatot tagadják, mert mechanizálni akarták a lelki életet, épúgy mint az ortodox protestánsok, akiknek mai unokái aztán kielégítetlenül mindenféle modernizmuson kapnak. A tisztítóhelynek mint a másvilági erkölcsi és lelki tisztulási lehetőségnek tagadása érzékeny rést hagy a hitrendszeren, melyet vallásilag komolyabban érdekelt emberek mindenféle eretnek pótlékkal tömnek be. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni: Ha Isten irgalmassága a jelen és a másvilágon a büntetések elengedésében, érdemen fölül való jutalmazásban és érdemtelenségen aluli büntetésben érvényesül, akkor Isten szentségének is szóhoz kell jutnia a lelkeknek a mennyország számára való fokozatos fölkészítésében.

Ez a tisztulás természetesen minden *érdem nélkül* foly le. A tisztuló lelkek már nem élnek a zarándok állapotban, ahol a legfőbb Jó jelképek és kinyilatkoztatások fátyla alatt jelenik meg nekik, úgy hogy a léleknek önmegtagadásban, hitben, kockázattal kell fölküzdenie magát teljes követésére. A másvilágon, a tisztulás helyén a Jó mint olyan ragyog föl és úgy jelenik meg, hogy lehetetlen gondolni másra mint szintén kívánatos jóra. Viszont a rossz már nem a jónak áruhájában jár, hanem szintén a maga meztelen mivoltában; a tisztítóhely büntetései föltárják a rossznak is legbensőbb mivoltát, de egyúttal a legfőbb Jónak is föltétlen értékét, úgy hogy immár semmi hely nem marad az érdemszerzéshez szükséges választás és személyes kockázat számára.

Kérdés. Biztos, hogy a végítélettel megszűnik a tisztítóhely; egy-két hittudósnak ellenkező nézete minden alap nélkül való. Szinte biztos az is, hogy *a végítélet kortársai* közül sokra szintén ráfér a tisztulás. *Miképen részesülnek benne?* – *Felelet*. Istennek van módja az utolsó időknek számunkra most elképzelhetetlen példátlan szorongatásait és viszontagságait megtenni tisztító tevékenysége szolgálóinak, s a tisztítóhely tartamát meg tudja pótolni a fájdalom nagyobb fokával.

2. *A tisztítóhely szenvedései*. A tisztuló lelkek *fő szenvedése* a hittudósok egyöntetű tanítása szerint az, *hogy nem látják az Istent*. De nagyon is világosan látják, hogy Isten a léleknek egyetlen igazi java, s a végállapot elszántságával, az akadékos nem ismerő szeretet hevével vágyakoznak az ő tökéletes birására. Az is nyilván van előttük, hogy bűneik, tökéletlenségeik és tisztulatlanságuk tartják őket távol vágyuknak és lelküknek oly tisztán látott és teljes lelki energiával megragadott egyetlen céljától. Ebből a két forrásból táplálkozik állandó és mérhetetlen fájdalomuk. Istennek nem-látása mindennél beszédesebben állítja eléjük hűtlenségeik és tökéletlenségeik súlyosságát, és kiégeti belőlük annak utolsó rozsdafoltjait is. Ez tehát némileg rokon a kárhozottaknak elvetési kínjával; de lényegesen különbözik is tőle: a tisztuló lelkeket az a nagy tudat élteti, hogy eljutnak Isten színelátására. Etekintetben még csak bizonytalanságban sincsenek, mint a görögök pedzik, és Luther tanította.¹

Emellett nagy fokban valószínű, hogy a tisztulók más, *érzésbeli kínokat is szenvednek* (a poena sensus analogiájára), ha talán nem is mindnyájan. Ez a nézet az ellenkezőnél jobban megfelel a Szentírás és a hiteles egyházi tanítás kifejezőmódjának; továbbá érvényre juttatja

¹ Prop. damn. 38: *Denz 778*.

a kinyilatkoztatásnak azt a törvényét, hogy az anyagvilág hivatva van szolgálni a szellemvilág föladatait. Ezeknek az érzésbeli szenvedéseknek természetét közelebbről meghatározni azonban nincs módunkban. A görögök azt tanítják, hogy a testtől elvált lélekre a másvilág sorompóinál ördögök várnak, akik folyton újra ítélgetik, rémítgetik és kísértik. Ha ezeket meghaladta, egy ködös, sötét, viharverte szomorú helyre jut. A nyugatiak általában inkább *tűz kínjairól* szólnak; nem egy a kárhozat tüzére gondol (a tisztítóhelyet a tisztulók rendeltetése tekintetében csakugyan a mennyország szélére lehet tenni, a tisztulás módját tekintve pedig pokol tornácának lehet nézni). A tisztítóhely tüzének természetére nézve ugyanazok a megfontolások érvényesek, melyek a pokol tüzére irányadók (688. lap); azzal a hozzáadással, hogy a Szentírás és a hagyomány itt kevesebb fogódzópontra nyújt igazi tűz gondolatára, mint a kárhozatnál. Ezért a hittudósok ma általában azt állítják, hogy a tisztító-tűz metaforás értelmezése dogmatikai megbélyegzést sőt aggodalmaskodást egyáltalán nem érdemel; az igazi tüzet valló nézet azonban a valószínűbb. A firenzei zsinat tartózkodott attól, hogy tűz kínjairól beszéljen.

A tisztítóhely szenvedésének *természetéről a kinyilatkoztatás* általában *hallgat*; valóságos vagy állítólagos magánkinyilatkoztatások pedig nem lehetnek dogmatikai források. Sőt gondosan vigyázni kell, hogy ezt a teológiailag alapvető, gyakorlatilag annyira jelentős, penitenciára serkentő és egyben vigasztaló katolikus igazságot semmiféle mitológiai elemmel el ne homályosítsuk, s a jobb indulatú protestánsoknak és görögöknek, kik hajolnak feléje, fölöslegesen meg ne nehezítsük a közeledést. A tisztuló lelkek pszichológiájára nézve jó szempontokat ad néhány misztikai író; különösen Genuai sz. Katalinnak a tisztítóhelyről szóló kis írása.

Kérdések. 1. *Meddig tartanak a tisztítóhely szenvedései?* – Maga a tisztítóhely a végítéletig tart. De meddig tisztulnak az egyes lelkek, arra nincs semmi fogódzópontunk. Teljesen ingyenes az a hiedelem, hogy szenvedésük tíz évnél tovább nem tart (Soto, Maldonatus); bizonyos, hogy az Egyház elfogad «örök» mise-alapítványokat.

2. *Milyen súlyosak a tisztítóhely kínjai?* – Szent Tamás szerint a tisztítóhely legkisebb szenvedése nagyobb mint a legnagyobb földi kín.¹ Bonaventura szerint minden fajtában a tisztítóhely legnagyobb kína nagyobb mint a megfelelő legnagyobb földi kín; s ezt érthetőnek találjuk, ha meggondoljuk, hogy a tisztítóhely az isteni igazságszolgáltatásnak, a szenvedésnek helye. A természetfölötti világrendnek ez a nagy gondolata: a szenvedés, melynek akkora szerep jut a földön, Istennek utolsó angyala a tőle még távol bújdosó lélekhez küldve; ha műve befejeződik, maga Isten látogatja meg a lelket, örökre. Mindamelllett a tisztuló lelkeknek nagy a vigasztalásuk: Biztosak az üdvösségük felől, szeretik az Istent, s részesülnek a dicsőséges és a küzdő Egyház hatékony közbenjárásában.²

3. *Vajjon a szenvedő Egyház tagjai, a tisztuló lelkek imádkoznak-e a küzdő Egyházért és annak tagjaiért?* – Szent Tamás szerint³ nem; mert büntetést állnak, és ezért nem olyan a helyzetük, hogy másokért imádkozzanak, hanem inkább értük kell imádkozni másoknak. Az *újabbak* általában igennel felelnek.⁴ Tudnak ugyanis értük imádkozni, mert Istennel barátságban vannak; akarnak is értük imádkozni, mert tudják, hogy ez javunkra van, rászorulunk; és ezenfölül szeretnek bennünket, tehát készek segítségünkre lenni. Az Egyház hivatalos liturgiájában sohasem fordul hozzájuk közbenjárásért. A magánimádságnak, melyet valaki egy tisztuló lélekhez akar intézni, Szent Tamás szerint értelme sincs, mert ők nem látják az Istent, tehát valószínűleg nem is vesznek tudomást könyörgésünkről. Mindezeket fontolóra véve: a hívőket nem kell megakadályozni abban, hogy a tisztuló lelkekhez

¹ Thom in Lomb. IV 21, 1, 1 sol 3.

² August. Cura pro mortuis 4, 6; Thom in Lomb. IV 45, 2, 3 sol. 3 ad 4.

³ Thom 2II 83, 11.

⁴ Suarez De oratione I 11, 16 17.

forduljanak közbenjárásért; de ki kell őket oktatni, hogy ezt nagyon is módjával tegyék, mert hisz ennek a gyakorlatnak dogmatikai alapja egyáltalán nem biztos.

125. §. A mennyország.

Diekamp III § 14–16; *Bartmann* II § 212; *Pesch* IX II prop. 8–14; *Billot* qu. 5 th. 8; *Zahn* Vorl. 6; *Scheeben* Myst. § 92 93; Dogm. II § 164. – *Thom* I 12; III 1–5 és a nagy kommentátorok; Suppl. 95–9; Gent. III 1–63; IV 91 9 92 95; opusc. De beatitudine; *Bonavent.* 7, 7. – *Lessius* De summo bono et de aeterna beatitudine hominis 1626; A. *Krawuszký* De visione beatifica commentarius historicus 1868; F. *Boudreaux* Die Seeligkeit des Himmels 1898; A. *Zichlinsky* Die species impressa und expressa beim beseeligenden Schauakt 1918; Blot Das Wiedererkennen im Himmel¹⁴ 1919; L. *Brémond* Le ciel; ses joies, ses splendeurs 1925; J. D. *Walshe* The Vision Beatific 1926; A. *Sartori* La visione beatifica 1927; G. *Joannés* La vie de l'au-de-là dans la vision béatifique² 1928; J. *Mulson* La possibilité de la vision béatifique dans S. Thomas 1932; F. *zur Bonsen* Sehen wir uns im Jenseits wieder? 1932.

1. A mennyország valósága.

A mennyország (más szentírási elnevezések: örök élet, örök békesség, Isten országa) az az állapot és hely, ahol a megigazultak, kiket semmiféle bűn- és büntetéstartozás nem terhel, örökre részesek a Szentháromság életében, s ezáltal örökre és tökéletesen boldogok. A boldogság ugyanis olyan állapot, mely minden jónak halmozása által tökéletes.¹ A mennyország katolikus igazsága a földi lét minden rejtélyének nyitja, minden földi szenvedésnek ellenértéke, a hányódó földi vándornak mondhatatlan szelídséggel és bensőséggel biztató hajnalcsillaga, a történelem és a kinyilatkoztatás méltó záradéka, a teremtmény számára készített isteni kegyelmek koronája. Létezésének valósága és tartalma arra való, hogy a hívő lélek elmélkedéseinek, reményeinek középpontjában álljon és életének irányítója legyen.

Tétel. Van mennyország. Hittétel. A keresztények az Apostoli hitvallással kezdettől fogva vallják: «Hiszem az örök életet». Létezését voltaképpen *sohasem tagadták a keresztény közületen belül*, sőt a pogányok is a maguk módja szerint vallották; csak a materialistáknak nincs mennyországuk. Mindössze a mennyország örökkévalóságának tanát homályosítják el az origenisták, kik az örök körforgás szerencsétlen elméletébe belesodorják az üdvözült lelkeket is: ezek is valaha megint elpártolnak Istentől, és újra kezdik taposni a bukás és tisztulás szakaszosságának vigasztalan szárazmalmát.

Bizonyítás. Már a kinyilatkoztatás fölséges virradata, a Hexaémeron úgy állítja elénk a teremtést, mint amelynek célja és vége a világ-sabbat, az egész teremtésnek Istenben való boldog nyugalma.² A *patriarkák* az Istennel való közvetlen életközösséget tekintik legfőbb jónak.³ Mózes ugyan bizonyoságot tesz, hogy földi embernek lehetetlen a teljes boldogító istenbírás: «Arcomat nem láthatod; mert nem láthat engem ember úgy, hogy életben maradjon».⁴ Isten ennek a tüzeslelkű nagy követének is csak a «hátluját» mutatta meg, vagyis valóságának a teremtésben való tükröződését. De Mózes emelte föl elvben a választott népet arra a vallás-erkölcsi magaslatra, hogy Istent tekintse királyának, és Istennek a választott nép körében való tartózkodását (mikor a sátorszentelésnél felhő alakjában, a sechinában leereszkedett a frigyládjára, a szentek szentjébe) tekintse legfőbb javának.⁵ Istennek ez a jelenléte a frigsátorban jelkép és zálog arra, hogy valaha lakást szerez a kiengesztelt egyéni lélek sátorában is. Istennek teljes és elveszíthetetlen bírása a zsoltárok és próféták állandó

¹ Cf. *Thom* I 26, 1.

² Gen 2 Prov 8 Sap 2 Sir 24.

³ Gen 48,15 5,21.

⁴ Ex 33,20.

⁵ Ex 40,32–6 2 Mach 5,20.

vágyódásának is tárgya¹; a legsötétebb ítélethirdető proféciónak végén is fölragyog az Isten hajlékaiba való bejutás reményének szelíd hajnalcsillaga. Itt az istenbírás reménye és várása egyúttal transzcendens jelleget kezd öltetni²; s ez a mozzanat még határozottabban kiemelkedik a bölcseségi könyvekben.³ Az *Üdvözítő* már a Hegyi beszédben az Isten országának alapvetésénél megnyitja az örök mennyei boldogság lehetőségeit: «Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják az Istent».⁴ Tanítása folyamán a színoptikusoknál a mennyei boldogságot leírja képekben; atyai ház, menyegzős lakoma, békesség⁵; s példabeszédekkel illusztrálja fölülmulthatatlan értékét: megtalált kincs, igaz gyöngy, melyért az ember minden egyebet odaad. Szent János a mennyország reményeit és igazságait az örök élet fogalma alá sorozza.⁶ Szent Pálnál a mennyország Istenben való örök élet és dicsőség.⁷ A Jelenések könyve fölséges képekben írja le a mennyei Jeruzsálem örömeit és boldogságát.⁸

Természetes, hogy ezek után az *atyák* tanításában bőven szerepel az örök élet mint tanítás és mint indíték.⁹ Alig van az Egyház életének megnyilvánulása akár liturgiájában akár hitéletében akár művészetében, mely a mennyország motívumait és mozzanatait ne tárgyalná; megannyi bizonyosságul, mennyire középponti helyet foglal el a hívők és a hívő község lelki világában az Istenben való örök élet reménye és törekvése.

Ésszel sem nehéz fölérni, hogy ha van Isten, és ha van az emberben a test halálán túl élő lélek, kell lenni mennyországnak is. Hisz *a)* a lélek nem egyszerűen valami finomultabb anyagi atom, hanem szellemi egyed, melynek rendeltetése az igazság szeretésében élni; ha tehát a test halálán túl is fennmarad, akkor az igazság kultuszában kell élnie, hacsak szántszándékkal el nem szakadt az életnek ettől az ősforrásától és alaptartalmától; ez pedig végelemzésben az Istenben való élet. *b)* Ha van isteni igazságszolgáltatás, akkor az Isten iránti hűségnek, a valláserkölcsei eszmény iránti áldozatos odaadásnak el kell venni jutalmát, épúgy, mint a gonoszságnak el kell venni büntetését; a föltétlen igazság követeli az érdemnek és sorsnak teljes végleges összhangját. Mivel azonban nagyban és egészben nem mondható, hogy ez megtörténik a földi életben, egy másik élettől kell várni «a jobb hazát és benne az erény diadalát». Ezek a meggondolások nem a keresztény mennyországot bizonyítják; az ugyanis természetfölötti jó, melynek elnyerése meghaladja a természet erőit és igényeit; s következésképp létezésének megállapítása meghaladja az ész erejét. De bizonyítják azt, hogy kell lenni másvilági jutalmazásnak, illetve örök boldog állapotnak az igazak számára. Nem csoda, ha mélyebb lelkű pogány bölcselek és vallások is remélték az igazak másvilági jutalmát. Csak a materialisták tagadták; hisz ha tagadnak lelket és Istent, megtagadták a mennyországnak gyökerét és koronáját. De annál nagyobb bizakodással ígérenk és hajszolnak földi mennyországot.

A materialista és agnósztikus evolucionisták ma vallásbölcseleti *nehézséget* támasztanak a mennyország ellen: A keresztény mennyországról szóló tanítás meglehetősen *alacsony erkölcsi fölfogásnak bizonyosága*. Arra biztatja az embereket, hogy jutalomért kövessék az erényt, az erkölcsi eszményt; holott azt önmagáért, belső értékéért kell az élet zsinórmértékévé tenni. Sőt talán épen egy nagyon nem dicséretes önző ösztönben kell keresni

¹ Ps 15,5–10 16,15 22 26,4 35,6–10 38,5–8 41,1–12 83 Is 6 60–2 Jer 31–33 Ez 1 37 40–8 Soph 3,17 Dan 7,9 12,2.

² Job 19,25–7 Dan 12,2.

³ Sap 3,1–9 4,8 5,16 6–8.

⁴ Mt 5,8–12 6,20.

⁵ Mt 8,11 25; Mt 11,29 Lc 26,9.

⁶ Jn 15,11 17,13.

⁷ Rom 2,7 5,21 6,22 Gal 6,8 1 Tim 1,11 4,8 Tit 3,7 Rom 8,18 Heb 2,10 Col 1,27 3,4.

⁸ Ap 4 7,9–17 21,1–22,5.

⁹ Pl. *Herm.* Vis. 2, 2, 4; *Polycarp.* 2, 3; *Iustin.* Dial. 45; *Theophil.* 7; *Iren.* IV 28, 2; V 36, 1–2; *Tertul.* Apol. 38; *Cypr.* Ep. 55, 20 etc.; fölséges leírást ad *August.* Civ. Dei XXII 29; cf. Confes. IX 10.

a mennyország hitének gyökerét: filiszter lelkű emberek, kik hozzászoktak, hogy munkájuknak gyümölcsét is lássák és bizonyos polgári jólétet élveztek a földön, szívesen vennék ennek örök folytatását. Akik pedig éhesen maradtak az élet lakomáján, azzal vigasztalódnak, hogy lesz még egyszer számukra is ünnep; a ravasz jóllakottak, a birtokban ülők (beati possidentes) aztán szívesen ezekkel a másvilági reményekkel nyugtatják és csitítják a társadalmi igazságtalanságok miatt lázongókat. A mennyországot illetőleg tehát a vágy volt a gondolat atyja.

Felelet. a) Az egyéni boldogság és jutalom keresése önzés, ha másokat ki akar zárni a nekik is való javakból; alacsonyabb erkölcsi szinten mozog, aki a lélek alantas igényeinek és vágyainak akar eleget tenni (kényelem, érzéki kény, bosszúvágy, uralkodni-akarás stb. kielégülése); és az erkölcsi eszményt lebecsüli, aki a mennyországot meg akarja tenni eszköznek más cél számára (a saját jóérzése és önzésének kielégülése számára). De *a keresztény mennyország az erkölcsi eszményt semmiben sem csorbítja*, mert magát az Istent jelöli meg mint a lélek jutalmát és reményét. Isten pedig abszolút szentség, a föltétlen erkölcsi eszmény személyes megvalósultságában. Aki tehát azért fárad, hogy elnyerje Istennek végleges és teljes bírást, épen a legtisztábban kifejezett s megvalósult erkölcsi eszményt akarja elidegeníthetetlenül magáévá tenni (lásd [227. lap](#)). Ezért nem is kedvez semmiben sem a lélek alantasabb indulatainak és vágyainak, hanem a legmagasabb lelki igényeket és erkölcsi erőket szólítja teljes erő kifejtésre. A keresztény mennyországért fáradozó lélek a legmagasabb erkölcsi álláspontra helyezkedett: Mindent Istenért! Istent bírni annyi, mint megfelelni az ember rendeltetésének, mint biztosítani a saját szerűen emberi létevékenységeknek, az értelemnek és akaratnak méltó tartalmát, tárgyát erejét. A boldogság mint alanyi érzés ennek csak nyomában jár, csak következmény. Nem az egyéni alanyi jóérzést keresi, aki mennyországot áhít, hanem az Istent és az ő országát; a többi, tehát az istenbírást nyomán járó boldogság is hozzáadatik neki. Nincs is ebben semmiféle önző mozzanat: aki teljes lélekkel keresi Istent, a szépszeretet örök atyját, annak igyekezni kell Isten gondolatainak magaslatára emelkedni és azonosulni Isten szeretetével. Isten semmit sem utál abból, amit alkotott, hanem szeret mindent, ami van; tehát az istenbíró lélek is mindenkit szeret és mindenkinek jót akar, sőt a legjobbat, azt a jót, mely a tulajdon lelkét csordultig tölti meg boldogsággal: Istent. A mennyország reménye lehetne önzés és élvezethajhászás, ha a földi életnek folytatása vagy finomabb kiadása volna, ha olimpus lenne vagy mohamedán paradicsom. Így azonban épen az eudémoniás élvezetre hangolt embernek a keresztény mennyország ízetlen, sőt ijesztő; igazi értéke csak azoknak villan föl, akik teljes lélekkel a zsoltáros szavát írhatták életükre és minden törekvésükre: *Viam veritatis egi!*

b) Ezért oktalanság *azt mondani, hogy a keresztény mennyország földi vágyak vetülete*, akár a jóllakottaké, kik nem szívesen kelnének föl dús asztaluktól, akár az éheseké, akik kárpótlást keresnek. Az emberi vágy más mennyországot gondolt volna ki, melyből ízelítő nemcsak a mohamedánok paradicsoma, hanem a szociáldemokraták sajátos millenarista földi mennyországa is. És a keresztény másvilág dogmája nemcsak mennyországot ismer, hanem poklot is! Bizonyos azonban, hogy a halhatatlan lélek szemkörét nem lehet beszorítani születés, élet és halál határai közé. Istentől való eredetének és Isten számára való rendeltetésének elidegeníthetetlen veleszületett nemesi joga, hogy a földi térekről az örök halmokra emelheti tekintetét. Az állatoknak talán inkább volna okuk mint az embernek gyámoltalan és keserves létharcaik közepett másvilággal vigasztalódnak; s mégsem teszik, mert bennük soha nem feszül meg az a rúgó, mely a lelket kilendíti az érzéki lét köréből: nincs szemük az örökkévalóság számára. Az embernek azonban van!

Megjegyzés. Hogy *a mennyi boldogság elveszithetetlen, örök*, aziránt nem hágy kétségben a kinyilatkoztatás. Már az *ószövetségi* bölcs azt mondja: «Az igazak örökké élnek,

és jutalmuk az Úrnál vagyon, és gondviselésük a Magasságbelinél».¹ Az *újszövetség* sokféle fordulatban fejezi ki, hogy a mennyei boldogság örök élet²; hangsúlyozza, hogy az üdvözültek boldog életének nem lesz vége, senki azt el nem veheti; a boldogok mindig Istennél lesznek.³ Ez az *atyáknak* is egyöntetű állásfoglalása Origenessel szemben.

A *skolasztikusok* pedig súlyos érvekkel utasítják vissza azt a gondolatot, mintha a mennyei boldogság elveszithető volna: *a)* Az elveszithetlenség következik már a teljes boldogság fogalmából: a mennyei élet nem lehetne igazán boldog, ha az ember nem lehetne biztos örök tartamáról (a bizonytalanság damokles-kardja!).⁴ *b)* Ha az embernek egyszer végleges állást kell foglalni örök rendeltetése kérdésében, akkor az semmiesetre sem a mennyei boldogság állapotában történhetik meg. Ott ugyanis a lélek már teljesen megállapodott végső céljában; az igaz és jó, melynek bírására rendelve és teremtve van, leplezetlen mivoltában áll előtte és tölti el egész valóját, s már nem jelképekbe rejtve és látszatokkal szembesítve; tehát nincs már szempont és látszat, mely mást mutatna igaznak és kívánatosnak; következésképp nincs már semmi, ami az akaratot kimozdíthatná állásfoglalásából. Az Isten bírása az igazságnak és nem a hazugságnak országa.⁵

2. A mennyei boldogság mivolta.

1. *Tétel. Az örök boldogság elsősorban abban áll, hogy az üdvözültek színről-színre látják az Istent. Hittétel. Ellene* vétettek a görög palamíták ([I 328](#)), akik azt hirdették, hogy az üdvözültek Istent nem látják közvetlenül, színről-színre, hanem egy tőle különböző fényburokban, mely sugározza lényegét mint a nap fótoszférája a magját. Hasonlót tanított Rosmini.⁶ Ezekkel szemben *XII. Benedek* pápa⁷ ünnepélyesen tanítja: az üdvözült lelkek «látják az isteni valóságot szemtől-szemben való intuitív látással, úgy hogy semmiféle teremtmény nem lép közbe mint a látás tárgya, hanem az isteni valóság közvetlenül föltárja magát az üdvözült lelkek előtt, leplezetlenül, tisztán és nyilván».

Bizonyítás. Az *ószövetség* azt tanítja, hogy halandó földi ember nem láthatja Istent,⁸ és ebben egyetért vele az új. De a jövő élet jutalmaként első helyen említi. Az Üdvözítő kilátásba helyezi a tisztaszívűek számára, és máris valóságnak mondja a jó angyalok számára.⁹ Szent *Pál* azt mondja¹⁰: «Rész szerint való az, mit ismerünk, és rész szerint való, amit prófétálunk. Mikor pedig majd eljő, ami tökéletes, véget ér, ami rész szerint való... Most tükör által homályban látunk, akkor pedig majd színről-színre; most csak rész szerint ismerünk, akkor pedig majd úgy ismerünk, amint én is ismert vagyok». Szent János így szól¹¹: «Szerelmeseim, most Isten fiai vagyunk, és még nem tűnt ki, hogy mik leszünk. Tudjuk azonban, hogy amikor meg fog jelenni, hasonlók leszünk hozzá, mert látni fogjuk őt, amint van».

A *szentatyák* ezekre a helyekre való utalással az örök boldogság lényegét Isten látásában találják¹²; sőt Szent Ágoston azt a kérdést is feszegeti, lehetne-e testi szemmel is látni az

¹ Sap 5,16.

² Mt 19,29 25,46 Mc 10,17 Jn 4,14 10,23 Rom 6,22 2 Cor 4,17.

³ Jn 16,22 1 Thes 4,17.

⁴ *August.* Civ. Dei X 30.

⁵ *Thom* Gent. III 62.

⁶ *Denz* 1928.

⁷ *Denz* 530.

⁸ Lásd [I 296](#); 1 Tim 6,15.

⁹ Mt 5,8; 18,19.

¹⁰ 1 Cor 13,8–13.

¹¹ 1 Jn 3,2.

¹² *Iren.* IV 20, 5; *Clem. Al.* Strom. VII 10 57; *Paed.* XVI 36, 5; *Orig.* Cels. VI 20; *Cypr.* Exhort. mart. 13; *Op. eleemos.* 14 stb.

Istent.¹ Ha a nagy görög atyák, különösen Basilius, Nyssenus, Chrysostomus homályosabban szólnak, sőt mintha néha tagadóra fognák, hogy bárminő teremtmény láthatja Istent: tagadásuk részint azok ellen irányul, kik testi szemmel is láthatónak mondják Istent²; részint az eunomiánusok ellen, kik téves teológiai alapon azt tanították, hogy Istent ésszel teljesen föl lehet érni³ (I 330 [I. 324]).

Az emberi *elme* is megállapítja, hogy a lélek legmélyebb vágya a lehető legbensőségesebb érintkezésbe jutni létesítő okával és végső céljával. Az elme áhítja a legteljesebb igazság ismeretét és az akarat a legtökéletesebb érték bírását, még pedig minél nagyobb tartalmi teljességgel és minél bensőségesebb erővel. Ennek vallástörténeti bizonyítékát szolgáltatja a buddhista, újplatonikus, zsidó és izlám misztika. A lélek nemesi kiváltságainak legfőbbje, hogy a teljes igaznak és jónak lehető legteljesebb birtoklására tudja irányítani vágyait és igyekezetét. Ezt a nagy gondolatot fejezi ki a skolasztika, mikor fő képviselőiben Szent Tamással azt vallja, hogy Isten látása, melynek elérése természetfölötti valami, az ember vágya számára természetes valami (I 54).⁴

2. Tétel. Isten boldogító látása végett az üdvözült léleknek külön természetfölötti fölkészültségre van szüksége. Hittétel. Ezt az istenlátásra képesítő természetfölötti készséget a hittudósok Bonaventura és Szent Tamás nyomán⁵ mennyei *dicsőség világosságának*, lumen glorie-nek nevezik. Szükségességét és ennél fogva másvilági létezését tagadták az eunomiánusok, akik Isten lényegét a letlenségbe helyezték, és úgy gondolták, hogy ezt a magára álló elme is föl tudja fogni, sőt teljesen föl tudja érteni. Természeti istenlátást tanítottak az ontológisták is, és álmisszikai betéttel a középkorban a begárdok és beginák. A vienne-i zsinat⁶ elítéli azt a tanítást, mely szerint «a léleknek nincs szüksége arra, hogy a mennyei dicsőség világossága őt fölemelje az Isten látására és boldog élvezésére».

Bizonyítás. Tételünk közvetlenül *következik* két kinyilatkoztatott hitigazságból: a) Az üdvözült lélekre a másvilágon Istennek közvetlen színelátása vár; b) Isten színelátása meghaladja az emberi természet erőit (I 330). Következésképpen Istennek kell gondoskodni állandó természetfölötti fölkészítésről, mely a lelket képessé teszi az ő boldog színelátására. S ezt nevezi az Egyház a dicsőség világosságának.

A mennyei dicsőség világosságának létezését és mivoltát a *teológiai megfontolás* így vezeti le: Isten látása ismerő tevékenység; következésképp csak úgy jöhet létre, *ha egy ismerettényben egyesül az ismerettárgy és az ismerő alany*. Minthogy látó ismeretről van szó, azaz Istennek közvetlen, lényegi ismeretéről, ahol minden teremtményi közvetítés ki van zárva, az ismerettárgy mindenestül (obiectum et materiale et formale) csak Isten lehet, még pedig szentháromsági mivolta szerint. Mihelyt teremtmény közvetítésével jelenülne meg, megismerése már nem volna közvetlen istenlátás. És ha Isten nem úgy jelenülne meg, amint van, hanem teremtményi közvetítés kizárásával ugyan, de egy közvetlenül tőle kiinduló tevékenység által hatna a lélekre, az így keletkezett ismeret közvetlen volna ugyan, de nem színről színre való, azaz nem lényegi látás, nem a Szentháromság látása, mint azt az Egyház hivatalos tanítása és a kinyilatkoztatás forrásai egyaránt hangsúlyozzák. Tehát magának Istennek, szubstanciája szerint kell megjelenülnie a lélekben. Ezzel el van intézve ez a kérdés: *Milyen közölt ismeretkép (species impressa) útján történik Isten színelátása?* A felelet ugyanis csak ez lehet: az istenlátók ismeretképe csak maga Isten lehet. Hisz egyfelől az ő mivolta

¹ August. Civ. Dei XXII 29.

² Igy Origen. Princip. I 1, 8; tovább Ambr. és Hieron.

³ Igy Chrysostomus és valószínűleg Basilius; egy közülük, Theodoretus, valóban tévesen tanított; lehet, hogy őreá támaszkodnak a palamiták.

⁴ Thom I 62, 2; Gent. III 50 62; Verit. 27: cf. I 5.

⁵ Valószínűleg Ps 35,10-re való tekintettel; cf. Ap 22,4.

⁶ Denz 475.

együttal az ő léte; tehát létezésétől különböző akármilyen forma nem fejezi ki az ő lényegét, s következésképp semmiféle ismerőtehetséget nem tudna Isten lényegi látásra determinálni; másfelől pedig Istent léttartalmi végtelenségénél fogva semmiféle teremtett kép nem tudja kifejezni. Tehát az az értelmi kép, mely benyomódik az istenlátó lélekbe, csak maga az Isten lehet, amennyiben ő a saját mivoltának teljesen kimerítő kifejezése: a második isteni személy (I 415/6). Így tanít Szent Tamás.¹ Hogy közvetlenül maga Isten a lélekbe legbensőbbben beleereszkedő ismeretkép, azt elismeri Scotus és Suarez is; de ők emellett lehetségesnek tartanak egy közölt ismeretképet is, melyet aztán Vasquez és Aureolus tévesen tényleg létezőnek állítanak.

De hogy Isten így közvetlenül és leplezetlenül sajátmagát nyujtsa egy teremtett értelemnek ismerettárgyul és egyben ismeretközegül, ez az ő kegyes leereszkedő elhatározásán fordul: «ego» manifestabo eis meipsum. Mivel ő abszolút személyes való, tisztára rajta áll, milyen terjedelemben és milyen erővel közli önmagát a teremtett értelemmel. Jóllehet ugyanis ő önmagában a legteljesebb világosság és érthetőség (maxime intellegibile in se), nem együttal az a mi számunkra is (quoad nos). Istennek elvben való tökéletes láthatósága tényleges láthatósággá csak az ő szuverén elhatározásából lesz. Tükörben és rejtvényben, következtető elmének hozzáférhető módon láthatóvá tette magát, mikor saját szuverén elhatározásából teremtett világot, mely hordozza az ő nyomdokait; szavai és tettei által lépett a hívő lélek elé, mikor kinyilatkoztatást adott; leplezetlenül és nyilván, úgy amint van, akkor jelenik meg az üdvözült lélek előtt, amikor maga gyujtja föl a lélekben az ő létének és mivoltának átlátszó mélységeit.

De magát az Istenséget mint ismeretközvetítőt és tárgyat közvetlenül fölvenni az elmébe: erre a lélek a maga erejéből képtelen; már az itt szóban forgó ismerettárgy méreteinél fogva. A hangyának sejtelve sincs annak a gépnek mechanikai alapgondolatáról, melynek kerekei között mászkál; de a kis gyerekek sem arról az óráról, melyet játék közben elrontott; a laikus értés nélkül, tehetetlenül áll egy wagneri kompozíció, egy differenciálegyenlet-rendszer előtt; nincs képesítve arra, hogy a kínáló ismerettárgyat eleven öntevékenységgel bekapcsolja tudatkörébe. A leplezetlenül megjelenülő Istenség számára sincs természettől képesítve a lélek; hiányzik hozzá a szerve, tehetsége. Új tehetség reáoltására van szükség, mely megfelelően tágítja és mélyíti az értelmet és arra az állaspontra segíti, hogy fölérje az előtte teljes mivolta szerint föltáruló Istenséget. De más okból is szükséges ez. Isten színelátása a legbensőbb egységet jelenti ismerettárgy és ismeretalany között, Isten és lélek között; különben közénk ékelődik megint egy idegen elem, és nem jön létre a színről színre való látás. Az ismeretténynek ezt az egyszerűségét és bensőségét megint csak Isten külön ajándéka adhatja meg, melynek arra kell irányulnia, hogy a lélek a leplezetlen Istenséget úgy fogja át, mint az átfogja sajátmagát.

A mennyei dicsőség világossága tehát nem más, mint magának az Istennek az ő szentháromságos mivoltában gyökerező szellemi láthatósága, világossága,² mellyel ő akkor, mikor mint örök föltétlen Gondolat közli önmagát a teremtett értelemmel, átragyogja és átjárja a lelket, olyanformán, mint a foszfor sajátmagával együtt az őt láttató világosságot is hozza magával a sötétségbe, vagy mint a kiváló tanító képességű lángelme úgy szövi előadását, hogy annak elrendezésével, fogalmazásával, hangsúlyozásával a súlyos gondolatok értését is belesugározza a szellemileg sokkal alantabb álló hallgatóiba.

A mennyei dicsőség világossága tehát egészen új ismeretelv, mely hasonlíthatatlanul magasabban áll a hit világossága fölött, mint ez az ész természetes világossága fölött. Mindamellet a mennyei dicsőség fénye hivatva van a másvilágban átvenni a hit világosságának szerepét; tehát nem egészen idegen tőle, amint az egész másvilági lét a

¹ Thom I 12, 2; Gent. III 49; Verit. 8, 13.

² Cf. Ps 103,2 1 Tim 6,16 1 Jn 1,5 Jn 8,12 v. h. Is 9,2 60,2 Mt 4,13–5 Lc 2,32.

jelenvilági természetfölötti rendnek szerves kivirágzása és véglegesülése. A hit készsége is közvetlenül Istentől a lélekbe eresztett természetfölötti csira, arra rendelve, hogy a lelket következtetések és látszatok lépcsőjáratain túl magának Istennek emelő keze által ragadja föl az isteni élet szentélyébe, de Istentől eredő szavak és tettek útján. Mikor Isten majd önmagát jelenti ki a lélekben, és a lélek a mennyei világosság által világosan látóvá és finom hallásúvá lesz arra, hogy ezt a páratlan és mondhatatlanul édes isteni szót, az Igét, megértse, akkor Isten számára való fölkészültsége teljessé lesz: «Fülöp, aki lát engem, látja az Atyát» (és a Lelket). Ami gyöngye csira volt hit alakjában, az örök érésű gazdag gyümölcs a mennyei világosság formájában; a mennyei világosság verőfénye fölszívja a hitkészségnek félhomályát.

3. **Tétel. Isten színelátásának nyomán a legteljesebb boldogság jár.** *Biztos.* Az Írás és az atyák nem győzik magasztalni a mennyei boldogságot. A tétel azonban nemcsak ezt a tényt mondja ki, hanem megállapítja, hogy *a mennyei boldogság az Isten látásában gyökerez.* a) Az ember értelmes természeténél fogva leghevesebben az igazságot óhajtja; Isten színelátásában ez az óhaj hiánytalan tökéletességgel teljesül. Ámde célt érni, elérni a vágy és szeretés tárgyát: ez a boldogság; *fruitio est ultima felicitas* (Thom). Szép vidékek és kiváló művészi alkotások látásán, történeti, tapasztalati, még inkább bölcséleti igazságok megértésén kelt tiszta öröm ad némi halvány sejtelmet és képet az istenlátás nyomán fakadó boldogság pszichológiájáról. b) Isten látása egyben Isten bírása, még pedig teljes bírása, mely a lélek tehetségeit abszolút tartalommal tölti meg és megfelelő erőt ad annak felölelésére. A boldog látásban Isten nemcsak mint *valami*, mint a valóság végtelen tengere tárul ki a mennyei világosságtól látóvá tett lélek előtt, és fölserkenti összes szunnyadó kezdéseit és képességeit, hanem egyben mint *valaki*, mint személyes való adja magát a legtisztább eleven szeretetben, s hív és képesít a legteljesebb viszonzszeretetre. Az istenlátás a szentháromsági küldések betetőzése ([I 433](#); [II 194](#)).

Tehát a teljes és tiszta istenszeretés hozzátartozik az örök boldogság lényegéhez: «A szeretet nem szűnik meg». De vajjon ebben kell-e keresni az üdvözültek boldogságának alapvető elemét? Duns Scotus és tanítványai azt gondolják, hogy igen. Szent Tamás¹ és iskolája az istenlátásba helyezik azt. Lessius, Suarez stb. pedig mindkettőbe. Ha a konkrét valóságot nézzük, azt kell mondanunk, hogy *a mennyei boldogság Isten látása és szeretése egyaránt*. Hisz mindkettőt említik az atyák és a hittudósok az Írás nyomán. Meg aztán nyilvánvaló is, hogy nem lehet egymástól elválasztani a konkrét szellemi valóban az értelem és akarat tevékenységeit, a látást és a szeretést: az értelem nyújtja a léttartalmat, az akarat a létfenntartó erőt; az értelem tevékenysége világít, de az akarat irányítja és tartja fenn ezt a világosságot; látás és szeretés egybeválnak. De ha azt keressük, melyik a mennyei boldogságban a logikailag elsődleges, alapvető mozzanat, fölújul az értelem illetve akarat elsőbbségének kérdése, mely szétválasztja a tomista és skotista iskolát. E tekintetben *Szent Tamás* mellé kell állnunk. Az értelem mint tartalom-adó és mint befogadó képesség alapvetően meghatározza a szellem lényegét; a gondolat és elgondolás adja azt a léttartalmat, melyre aztán az akarat reáirányulhat; értelem nélkül a szellemi valóban nem volna mit akarni és szeretni. Vegyük hozzá azt a teológiai megfontolást, hogy a mennyei szeretet fajilag nem más, mint a földi. A hit ott megszűnik; tehát nem bizonyul elég erősnek arra, hogy hordozza a leplezetlen Istenséget mint gondolattartalmat; ellenben a szeretet marad (1 Cor 13); vagyis csak fokozatilag más az üdvözültek szeretete, mint a földi szenteké; ellenben a mennyei dicsőség fénye fajilag is más mint a hitnek világossága. Ebből szabad azt következtetni, hogy a mennyei boldogság mint olyan, főként a látásban nyilvánítja igazi mivoltát.²

¹ Thom III 3, 4.

² August. in Ps 90: 2, 3: Tota merces nostra visio est.

3. A boldogító istenlátás tökéletessége.

1. *Tárgy tekintetében.* a) A boldogító istenlátás *elsődleges tárgya Isten a maga teljes mivoltában*. Isten ugyanis, ha föltárja magát az elme előtt, egyszerűségénél fogva egész-magát mutatja meg, nem pedig némely tulajdonságától elvonatkozva, mint Thomassinus és Toletus tanították. De azért mégsem lehet azt mondani, hogy Isten egészen adja magát; az üdvözültek az egész Istent látják, de nem egészen (totum, non totaliter).

A végtelen Isten és a véges teremtmény között ugyanis oly köz van, melyet a mennyei dicsőség világossága és Istennek mérhetetlen kegyes leereszkedése nem hidal át; a teremtmény a legnagyobb kegyelmi fölemelkedés után is még mindig a teremtmény szférájában marad. Ezért *Istent a boldog istenlátó teremtmény sem tudja kimondani egy belső szóban* (verbum mentis). Ezt mint Isten fölrhetetlenségének egyenes következményét helyesen tanítják a tomisták (I 319), szemben Scotus, Vasquez, Suarez ama nézetével, hogy az üdvözült lélek képes a maga istenlátását egy belső szóval kifejezni. Mindössze az igaz ebből a fölfogásból, hogy a mennyei világosságtól mérhetetlen természetfölötti magaslatokba emelt istenismerés is még mindig igazi öntevékenység, és mint ilyen természetszerűen arra törekszik, hogy azt belsőleg tudatosítsa önmaga előtt, sőt, hogy belekiáltsa az egész megdicsőült világba azt a mondhatatlanul édes és boldogító ismeretet, mely betölti lelke minden zugát. Ez az ujjongás azonban mindig dadogás marad ahhoz képest, ami mondanivalója volna az üdvözült léleknek, mely az ő Istenét bírja. Ki és mi az Isten, azt megfelelő módon csak egy szóval lehet kifejezni: az örök Igével.

b) A boldogító istenlátás *másodlagos tárgya* a hittudósok egybehangzó tanítása szerint Istenen kívül *mindaz, amit az isteni valóságban mint tükörben* (nem mint egyszerűen visszaverő, hanem mint magából kisugárzó tükörben) *illik és üdvös meglátni az üdvözülteknek*. Ilyenek nevezetesen α) a természetfölötti rend titkai¹; β) a teremtés, amennyiben Istenben mint minta-okban megismerhető a teremtmény részéről: a nemekben, fajokban és törvényekben, nem az egyedekben és egyedi vonatkozásokban. γ) Azok az egyedi részletek, melyeknek ismerete illő hozzájuk mint a szentek egyességének tagjaihoz. Tehát megismerik társaikat az örök üdvösségben, a küzdő és szenvedő Egyháznak velük szemben tanúsított és kifejezett tiszteletét, különösen a földön maradt közelálló lelki ügyeit.²

Szent Tamás szerint három dolog az, amit az üdvözültek sem ismernek majd meg: minden lehetséges dolgot; a teremtés minden célját és összefüggését; azt, ami az Isten szabad elhatározásától függ, tehát az előrerendelés titkát. Úgy tetszik azonban, hogy az utóbbit (salva reverentia) ki kell venni. Nehéz ugyanis elgondolni, hogy az üdvözültek teljesen önkéntes boldog hódolattal meg tudnának hajolni az isteni végzések előtt, különösen, ami szeretteiket illeti, ha nem látják meg az isteni előrerendelésben is szeplőtelenül ragyogó irgalom és igazság összhangját. Ezért alighanem a végítélet az igazak, sőt a kárhozottak előtt azt is föltárja, miért kapta meg az egyik a végig való kitartás kegyelmét, és miért volt az Isten igazságának sőt irgalmának sérelme nélkül megtagadva a másiktól.

2. *Létmód tekintetében.* a) Az istenlátás nem változik. Ez a tanítás a hittudósok közt ma általános. *Az istenlátás nem csökkenhet; mert hisz ez egyértelmű volna az örök boldogság csökkenésével, és a végleges elfogyás lehetőségét nyitná meg, mint azt Origenes tanította is.* Sőt minthogy a mennyei boldogság örök tartama hitigazság, a hittudósok készletve vannak keresni ennek a változatlan istenbírásnak alapját, és azt épen a látásban találják meg. Lehetetlen ugyanis, úgymond Szent Tamás, a végcél nem akarni; «nem képes az ember arra, hogy ne akarjon boldog lenni». Ámde ezt a boldogító végcél teljesen, fátyol nélkül, látszat és ellenkező csábítások nélkül fogja át a lélek az istenlátásban; következésképp tántoríthatatlanul

¹ August. Civ. Dei XX 21.

² Thom I 82; I II 3, 4; 1; Gent. IV 92; III 26.

belészilárdul; nincs immár sem belső sem külső oka elterelődni végső céljától.¹ Ezzel elesik Scotusnak az a nézete, hogy az üdvözültek azért nem pártolhatnak el Istentől, mert az ő különös gondviselése megóvja őket. Ő tehát egy külső mozzanatban keresi az üdvözültek megállapodottságát; Szent Tamás ellenben itt is a dolog gyökerére nyúl.

De a *boldogító istenlátás nem is növekedhetik* abban az értelemben, hogy új mozzanat járulhat hozzá, hogy a mennyei világosság megnövekedhetik, és ennek következtében valaki oly fokban és gazdagságban láthatja meg Istent most, mint előbb nem. Az ellenkező fölfogást vallotta Szent Tamás is fiatal korában²: a föltámadás előtt az üdvözülteket a testüktől való elválasztottság gátolja a nekik elérhető legteljesebb istenlátásban, mely a föltámadás után tehát magasabb fokot ér el. Ezt a nézetet azonban utóbb kiigazította,³ és méltán: α) A mennyei világosság az érdem jutalma; ámde az érdem már nem nő; tehát nem növekedhetik a jutalom sem; β) a testétől való elváltság a lélek számára nem lehet akadály az istenlátásnak a neki szánt fokban való gyakorlására; hisz Istent látni teljességgel a lélek dolga; abban a testnek nem lehet semmi része, még a megdicsőült testnek sem; a testnek hiánya pedig mint részleges jónak hiánya nem lehet akadály a teljes jónak élvezésében.

Igy tehát az Isten látása kiemeli a lelket a tűnő létnek nyughatatlan hullámveréséből, kimentí a percről percre változó gondolatok és hangulatok hullámzásából és kapkodásából, s beleemeli az örök élet tengerébe; az idő gyermeke az örökkévalóság tanúja lesz, és a pillanat fia az idők forrásánál oltja majd életszomját. Mindamellet *alaptalan* és a boldogító istenlátás teljes nemismeréséből táplálkozik az a gyakori gondolat, hogy *örökké nézni az Istent, végre is unalmassá válik*. Mert az Isten látása nem egyszerűen filiszteri érdeklődésből eredő nézdelődés, hanem a teremtmény első okával és végső céljával, az értelemnek legenergikusabban keresett tartalmával és az akaratnak legszenvedelmesebben keresett javával, a föltétlen igazsággal való legbensőségesebb eleven érintkezés. A végtelen Isten a maga átható világosságával beragyogja és a maga mondhatatlanul édes szeretetével áthevíti a lelket, belésugározza a maga kimeríthetetlen személyes végtelenségét; és így maga az örök igazság és föltétlen jóság fogyhatatlan buzgásban tör elő a lélek öntudatának középpontjából, sejtelmeinek mélységeiből, vágyának és lelkesedésének örvényeiből, és állandóan nemcsak megelégtíti, hanem szent hevületre s a legnagyobb fokú öntevékenységre ragadja. Isten a természetfölötti rendben, sőt a végállapotban is a teremtett okok öntevékenységét nem szünteti meg, hanem fölfokozza. A mennyei világosság tehát nemcsak Istennek szenvedőleges befogadására képesít, hanem legmagasabb öntevékenységgel való elsajátítására. S ezért a végtelen Istenség, akit a teremtmény kimeríteni nem bír, a mennyei világosságtól fölvillanyozott és teljesítőképeségének tetőfokára emelt lélek előtt is teljes végtelenségben jelenik meg: folyton új meg új oldalról mutatkozik előtte, az elme folyton új meg új szempontokat talál méltatására, és így halad, nem fokozatilag hanem tartalmilag, mélységről mélységre, gazdagságról gazdagságra, soha ki nem fogy és soha belé nem fárad; hullámról hullámra száll a boldog Szentháromság fénytengerében, és az Istenségnek ez a tengere áramlik és hullámszik benne mindig azzal a gazdagsággal, eredetiséggel, meglepő és áhítatkeltő szépséggel, mellyel mennyei léte első percében tárult az ámuló lélek elé.⁴

b) *Az az istenlátás*, mely ha egyszer adva van, fokát nem változtatja, *nem azonos mértékkel van meg mindenekben*. Ezt *hittételként* mondotta ki a firenzei zsinat: «Látjuk magát az egy és háromságos Istent, úgy amint van; az érdemek különbözősége szerint azonban az egyik tökéletesebben a másiknál».⁵ Ellene volt Luther, aki mindenekben azonos fokú

¹ Thom I 12, 8 10.

² Thom in Lomb. IV 49, 4, 5, sol. 1 ad 1.

³ Thom III 4, 5.

⁴ Thom Gent. III 62.

⁵ Denz 693; cf. Trid. 6 c. 32 Denz 842.

megigazultságot vett föl, és ennek megfelel szerint a megdicsőültségnek is azonos foka. Hasonlót tanított Jovinianus, akivel szemben Szent Jeromos¹ erélyesen védelmére kelt a tételben kifejezett katolikus igazságnak, melyet különben előtte is egyértelemmel vallottak az atyák a legrégebb időktől fogva.² Ez nem lephet meg; a Szentírás is egészen világosan beszél: «Az Emberfia eljön majd Atyja dicsőségében az ő angyalaival és akkor majd megfizet kinek-kinek az ő cselekedetei szerint».³ Az Apostol azt mondja⁴: «Más a Napnak fényessége, más a Holdnak fényessége, és más a csillagoknak fényessége; még a csillag is különböző a csillagtól fényességre. Így van a halottak föltámadása is». Az Üdvözítő Szent Jánosnál azt mondja⁵: «Atyám házában sok lakóhely van». Ehhez Tertullián megjegyzi⁶: «Mikép lehetne szó különféle lakásokról az Atyánál, ha nem az érdemek különbözősége szerint? »

Vajjon a másvilági boldogság fokozatainak megállapításánál *van-e más mozzanatoknak is befolyása mint az érdemnek*, nevezetesen a természeti tehetségek és teljesítmények különbözőségének, mint azt Scotus tanítja Szent Tamással szemben, vita tárgya. Egészen elutasítani nem szabad Scotus gondolatát épen a tomistáktól oly energikusan képviselt termékeny teológiai elv nevében: a kegyelem nem rontja le a természetet, hanem arra szervesen reáépül. Ezért nincs abban semmi lehetetlen, hogy a másvilági boldogság adományozásának foka is olykor a természeti tehetségek fokához alkalmazkodjék. Azt is lehetne mondani: A természeti tehetségek különbözősége talán nem is annyira fokozati, hanem inkább faji különbségeket állapít meg a mennyei világosság adományozásában; hisz a teremtés alaptörvénye az egyedek, fajok és nemek szerint tagolódó változatosság törvénye; s ez a végleges állapotban sem szűnik meg, hanem teljes erejében és tisztaságában érvényesül. De bármint van a dolog, biztos, hogy a mennyei világosság és általában a mennyei boldogság különbözősége miatt nincs semmiféle versengés és irigység az üdvözültek között: számúzve van ott a dicsőség egyenlőtlenségén költ irigység, ahol mindenben egyenlőképen uralkodik a szeretet.⁷

3. A mennyei boldogság veleje az üdvözítő istenlátás. Ezzel azonban nem merül ki a tartalma: Isten tetézett mértékkel mér az ő szeretteinek.⁸ Ez az ú. n. mellékes vagy *járulékos boldogság* (beatitudo accidentalis) a hittudósok egyetemes tanítása szerint a következő mozzanatokban valósul:

a) *Értelmi tekintetben*: a) A mennyországba beleülő földi ismeretek és értelmi készségek megmaradnak. Legalább semmi ok arra, hogy megszűnjenek. β) A teremtményekről való egészen új tapasztalati ismeretek; az új ég és új föld hű marad az Istentől eléje tűzött ahhoz a rendeltetéshez, hogy a mennyei világosságtól átjárt lelkeknek is gyakorlótérül szolgálnak. Különösen áll ez az Üdvözítő megdicsőült emberségéről: «És látni fogják az ő arcát, és homlokukon lesz az ő neve».⁹

b) *Az akarat szempontjából*: a) Megmaradnak azok a szerzett és készen kapott erények, azok a természeti és természetfölötti erkölcsi fölkészültségek általában, melyek összeférnek a végállapottal. β) Külön nagy öröm forrása az üdvözültek számára az Üdvözítő, Szűz Mária, a szentek és a többi üdvözültek társasága, akiknek közösségében az embernek mint társas lénynek nemesebb igényei teljes kielégülést nyernek. γ) Hozzá tartozóik iránti szeretetükben is

¹ Hieron. Adv. Iovinian. II 23 ss.

² Cf. Ignat. Polyc. 3.

³ Mt 16,27.

⁴ 1 Cor 15,41 2 Cor 9,6.

⁵ Jn 14,2.

⁶ Tertul. Scorp. 6; cf. Cypr. Hab. virg. 23.

⁷ August. in Jn 67; cf. Thom I 12, 6.

⁸ Lc 6,38; 15,10 Eph 3,10.

⁹ Ap 22,4.

megtisztulnak és meggyarapodnak.¹ Sokszor szellőztetett kérdés: ha az üdvözültek tudnak elkárhozott hozzátartozóikról is, ez nem szerez-e nekik bánatot? A felelet önként kínálkozik: Az üdvözültek teljesen Isten szempontjai szerint ítélnék és néznek mindent; akaratum annyira azonosul Istenével, s ítéletük annyira meghódol az isteni ítéletnek, hogy a felebaráti és rokoni szeretet dolgában is úgy gondolkodnak mint az ő szent bölcsesége; nem gyűlölettel és nem bánkódással, hanem Isten szentségének, igazságának és irgalmának szeretetével és határozottságával gondolnak a kárhozat fiaira is. δ) Nagy örömük van a teremtett mindenség természeti és természetfölötti szépségein² és azon, hogy a könny és kín számúzza van az ő örök hazájukból.³

c) *Test tekintetében*: külön örömük a testük visszanyerése; hisz ezután immár semmi sem hiányzik természetszerű állapotuk teljességéhez; és külön örömük van föltámadt testük dicsőségén.⁴

d) Egyetemesen tanítják a hittudósok, hogy bizonyos szentek külön győzelmüknek külön jutalmát is látják. Ez a *szentek koronája*⁵ (aureola), Szent Tamás szerint: «a kivételes győzelemnek megfelelő kivételes jutalom».⁶ *Három* ilyen külön mennyei koronáról lehet szó: α) A *szűzek* koronáját jelzi a Jelenések könyve⁷: «Mintegy új éneket énekeltek a királyi szék előtt és a négy élőlény és a vének előtt; és senki más nem zenghetette azt az éneket, mint az a száznegyvennégyezer. Ezek azok, akik nem fertőztették meg magukat asszonyokkal, mert szűzek». β) A *vértanúk* koronáját hasonlóképp jelzi⁸: «Ezek, akik hosszú fehér ruhába vannak öltözve, kicsodák és honnan jöttek? Ezek azok, akik a nagy szorongatásból jöttek és megmosták ruhájukat és fehérré tették a Bárány vérében». γ) A *doktorok* koronáját az Üdvözítő jelzi⁹: «Aki fölbont egyet e legkisebb parancsok közül, és úgy tanítja az embereket, azt legkisebbnek fogják hívni mennyek országában; aki pedig megcselekszi és tanítja, annak nagy lesz a neve mennyek országában». «Akkor az értelmesek ragyogni fognak mint az égboltozat fénye, és akik igazságra oktattak sokakat, tündökölnek örökön-örökké»¹⁰ miként a csillagok. Ezt Szent Tamás így okolja meg: Külön korona annak jár, aki külön győzelmet aratott. Ámde a szűzek győztek a test fölött belső harcban, a vértanúk a világ fölött külső harccal, a doktorok a sátán fölött belső és külső harcban, amikor t. i. magukban és másokban elűzték a sötétség hatalmait.

De vállalkozhatik-e akár a kinyilatkoztatás nyomdokain híven járó teológia, akár a Lélek indításaitól szárnyra kapott elmélkedő a mennyei boldogság kimeríthetetlen kincseinek csak megközelítő föltárására is? «Szem nem látta, fül nem hallotta, sem az ember szívébe föl nem hatott, amit Isten készített azoknak, akik őt szeretik».¹¹ Hogyan jöjjön ajkunkra, amit a szív sem ér föl!?

A mennyország, azaz a szentháromságos egy Istennek föltétlen uralma a megdicsőült természetben és a választottakban nemcsak a hívő lélek boldog hazatérése, hanem egyúttal a *nagy létkérdések teljes megoldása*, a természetfölötti világnézet tudományos igazolásának, a dogmatikának isteni záradéka és megföjljebbezheteretlen ellenpróbája. A szent Isten fölségének

¹ *August.* Epist. 92, 1.

² *Thom* I 66, 3.

³ Ap 7,16; cf. Is 25,8 Lc 6,28 Rom 8,21.. 1 Cor 15,53 2 Cor 2,1–9 Ap 14,13 21,2.

⁴ *Thom* III 4, 5.

⁵ A Szentírás magát az örök jutalmat általában nem egyszer koronának, koszorúnak nevezi: 1 Cor 9,25 2 Tim 4,8 1 Pet 5,4 Ap 4,4 6,2 12,1.

⁶ *Thom* Suppl. 99, 11; cf. Ex 25,24.

⁷ Ap 14,1–5.

⁸ Ap 7,12; cf. Mt 5,11 10,39.

⁹ Mt 5,10.

¹⁰ Dan 12,3.

¹¹ 1 Cor 2,9.

kell érvényesülni nemcsak a hazatértekben, hanem a számkivetettekben is; a kárhozat is az örök Hatalom, Bölcsesség és Szeretet diadala, miként a mennyország, de fonákjáról tekintve, földi elmének közvetlenül hozzá nem férhető módon. A teremtés művének végkifejlete teljesen méltó lesz Istenhez; és megoldja a földi lét leggyötrőbb problémáit: a bűnt és halált. A Szentháromság élete legyőzi a halált: a testi, a lelki, a második halált. A teremtés és a történelem diadalmas kicsendülésének záloga és szerve az Isten-ember: «Az utolsó ellenség pedig, ki megrontatik, a halál lesz. Mert mindent az ő lába alá vetett. Miután pedig minden alá lesz vetve neki, akkor a Fiú maga is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki, hogy az Isten legyen minden mindenben».¹ S ez *a nagy végső szó*, minden kérdés felelete, minden lét kulcsa, minden vágy célja: **Isten minden mindenben!** Amen.

¹ 1 Cor 15,28.